

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧВЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ЧУБАР ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

«УРСР НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У 1964-1991 РОКАХ»

8.014.03 - «Середня освіта (Історія)»

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня
магістра

Науковий керівник:
Майороші Марія Андріївна,
кандидат історичних наук, асистент
кафедри

Ужгород 2024

Регістрація 2
(номер)

«20» грудня 2024 р.

Воло
(підпис лаборанта кафедри)

Бала Е. В.
(прізвище, ініціали)

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри

Делець
(підпис)

Зубанич Л. Л.
(ініціали, прізвище)

ж. і. н. доц. ЖУСУ
(науковий ступінь, вчене звання)

«23» грудня 2024 р.

Рецензент

Ж
(підпис)

Гамбор А. П.
(прізвище, ініціали)

ж. і. н. доц. ЖУСУ
(науковий ступінь, вчене звання)

ЗМІСТ

ВСТУП	1
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. <i>Історіографія та джерела</i>	6
1.2. <i>Методологічні засади дослідження</i>	14
РОЗДІЛ II. УРСР У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ В ПЕРІОД «БЛОКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ»: ВІД КОНФРОНТАЦІЇ ДО РОЗРЯДКИ	17
2.1. <i>Міжнародна дипломатична діяльність УРСР в період «застою»</i> ...	17
2.2. <i>«Глухий кут» зовнішньої політики СРСР як передумова до «великої розрядки» (1982-1985 рр.)</i>	55
РОЗДІЛ III. УРСР НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ В ПЕРІОД ЗАВЕРШЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» (1985-1989 рр.)	68
3.1. <i>Активізація УРСР у міжнародних відносинах та її членство в міжнародних організаціях (1985-1989 рр.)</i>	68
3.2. <i>Міжнародне становище УРСР на шляху до Незалежності (1989-1991)</i>	82
ВИСНОВОК	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. УРСР у складі СРСР мала обмежену, але значущу роль на міжнародній арені, особливо після отримання статусу члена ООН у 1945 р. У зазначений період (1964–1991 рр.) Україна виступала своєрідним «інструментом» зовнішньої політики Радянського Союзу, але при цьому проявляла певну самобутність у міжнародних відносинах, наприклад, через участь у міжнародних організаціях чи культурну дипломатію. Дослідження цієї ролі дозволяє краще зрозуміти, як формувалась і сприймалась ідентичність УРСР за кордоном, що актуально і для сучасних уявлень про Україну в світі.

Період 1964–1991 рр. охоплює час від «застою» до розпаду СРСР, що є важливим етапом в історії України. Критичне осмислення місця УРСР на міжнародній арені дозволяє краще зрозуміти передумови здобуття незалежності України.

Радянська історіографія представляла УРСР як суверенну державу, що добровільно ввійшла до складу СРСР. Дослідження цього періоду дозволяє розвінчати ці міфи та показати реальний статус УРСР у міжнародних відносинах. Аналіз зовнішньополітичної діяльності УРСР у складі СРСР допомагає зрозуміти сучасні геополітичні процеси та місце України в них.

Незважаючи на значну кількість праць з історії УРСР, питання її міжнародної діяльності у період 1964–1991 рр. потребує подальшого дослідження та уточнення.

Вивчення цієї теми сприяє формуванню у школярів об'єктивного уявлення про минуле України, розвитку національної свідомості та патріотизму. Дослідження міжнародної діяльності УРСР дозволяє учням розвивати критичне мислення, вміння аналізувати історичні джерела та робити власні висновки.

Розуміння місця України в міжнародних відносинах у минулому допомагає учням краще орієнтуватися в сучасному світі та усвідомлювати свою роль у ньому.

Вивчення участі УРСР у міжнародних процесах дає можливість простежити, як у той час формувались елементи української ідентичності, що згодом стали основою незалежної України. Це особливо важливо у сучасному контексті боротьби за міжнародне визнання України як самостійного геополітичного суб'єкта.

Включення теми міжнародної діяльності УРСР до шкільної програми є важливим для виховання у школярів розуміння історичного континууму становлення України як держави. Це сприяє розвитку критичного мислення, аналізу джерел і формуванню цілісного уявлення про історію України в контексті світових процесів. Тема дозволяє показати, що навіть у складі СРСР УРСР мала певну суб'єктність, що важливо для розуміння передумов незалежності.

Попри значущість, тема міжнародної діяльності УРСР у 1964–1991 рр. часто залишається на периферії досліджень та навчальних програм. Це створює потребу у комплексному аналізі, що враховує як архівні матеріали, так і сучасні підходи до викладання історії.

Тому ми вважаємо дослідження оцінки міжнародної діяльності України у складі УРСР та її місце у викладанні у середній школі надзвичайно важливим та актуальним.

Щодо наукового розгляду цих питань слід зазначити, що історики радянської школи не досліджували їх окремо, а використовували дослідження вчених-міжнародників, які розглядали це питання в працях, присвячених історії ООН. Серед радянських вчених-міжнародників цю тему розглядали К.С. Забігайло, В.С. Коваль, М.М. Білоусов, а серед

сучасних науковців визначним є О. Задорожний, який звернувся до цієї теми у дослідженні, присвяченому українській правосуб'єктності¹.

Вони внесли вагомий внесок у вивчення теоретико-методологічних засад досліджень УРСР на міжнародній арені в період з 1964 по 1991 роки. Вони є відомими українськими істориками, які активно працювали над дослідженнями політики та участі УРСР у міжнародних справах.

До історіографії дослідження слід віднести напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Віднянського²³, Ю. Макар, Л. Чекаленко⁴, А. Кудряченко⁵, Я. Черногор, В. Бруз⁶, А. Зленко, Б. Дікон, О. Кучик⁷, М. Сосновський⁸ та інші.

Джерелами для написання даної проблеми послужили різного роду документи, які опубліковані в кількох збірниках, передусім - Сіверянський літопис 187 (1959 і 1966 рр.) під егідою Академії наук УРСР – «Українська РСР у міжнародних відносинах». Другий виданий у 1963 р. МЗС УРСР – «Українська РСР на міжнародній арені» та «Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів 1986-1990 рр.».

Для написання роботи використовувалися різного роду укази, постанови, періодика та інші нормативні документи, котрі відображають зовнішньополітичну діяльність УРСР. Зокрема, «Указ Президії Верховної Ради УРСР про ратифікацію статуту ООН»⁹, «Газета Правда – 1945 – 29

¹ Сіваш А.А. [Юридичний науковий електронний журнал]. УРСР: історико-правові аспекти участі в ООН.

² Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов. – К.: Генеза, 2006. – 240 с.

³ Віднянський С. В. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2001. – № 4. – С. 41–57.

⁴ «Україна в системі міжнародних відносин»: навчальний посібник, Освіта, Київ, 1998.

⁵ Кудряченко А.І. Одна зі сторінок міжнародної діяльності Петра Тронька. Красзнавство. №1-2. С. 16–25.

⁶ Україна в ООН: проблеми міжнародної національної безпеки // Політична думка. — 1994. — № 4.

⁷ Кучик О. С. Механізми та форми реалізації колективної безпеки у діяльності міжнародних організацій / О. С. Кучик // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 99(2). – С. 34-39.

⁸ Україна на міжнародній арені 1945-1965: проблеми і перспективи української зовнішньої політики. Автор: Сосновський М. Опубліковано: Торонто-Оттава, 1966.

⁹ Указ Президії Верховної Ради УРСР про ратифікацію статуту ООН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Указ від 20.05.1985 № 277-XI, «Про ратифікацію Статуту спеціалізованої установи ООН "Організація ООН по промислового розвитку (ЮНІДО)"»

апреля»¹, «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року»², «Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту»³, Закон «Про надання Союзним Республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного Комісаріату Закордонних Справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат»⁴ та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є вивчення оцінки діяльності УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр. та її місце у викладанні історії України у середній школі.

Виходячи з мети, автор ставить перед собою вирішення наступних завдань:

1. Вивчити джерельну та історіографічну базу дослідження;
2. Окреслити головні геополітичні наслідки у період блокового протистояння та завершення "холодної війни".
3. З'ясувати позицію УРСР на міжнародній арені у період блокового протистояння та завершення "холодної війни";
4. Окреслити місце УРСР у міжнародних відносинах 1964-1991 рр.;
5. Проаналізувати змістове наповнення підручників щодо висвітлення питання участі УРСР у період блокового протистояння та завершення "холодної війни".

Об'єкт дослідження – УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр.

¹ Газета Правда – 1945 – 29 апреля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpgu.su/wp-content/uploads/2020/04/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0-%E2%84%96102-%D0%BE%D1%82-29.04.1945.pdf>

² Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. Документ 995_098, чинний, поточна редакція — Приєднання від 16.11.1994, підстава - 248/94-ВР - [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

³ Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Документ 995_722, поточна редакція — Прийняття від 14.05.1954 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722#Text

⁴ Закон «Про надання Союзним Республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного Комісаріату Закордонних Справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат» - 1 лютого 1944 року сесія Верховної Ради СРСР

Предмет дослідження– місце оцінки УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр. у викладанні історії України у середній школі.

Методи дослідження. Під час написання магістерської роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів для розкриття змісту досліджуваного нами питання, зокрема: діалектичний метод (для аналізу проблематики цінності УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр.); історичний метод (для вивчення діяльності УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр.); метод логічного аналізу (для встановлення змісту та спрямованості основних подій). Системно-структурний метод дав змогу дослідити причинно-наслідкові зв'язки між основними вживаними поняттями та концептами.

Метою використання порівняльного методу є визначення основного та другорядного щодо оцінки УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр., що подана у підручниках історії України в середній школі. Графічний метод використовувався у якості образного представлення результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів визначається як спроба комплексно – на основі доступних джерел та літератури, широкого об'єму методів – визначити оцінку УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр. та її місце у викладанні історії України у середній школі.

Практичне значення отриманих результатів. Викладена інформація у дослідженні може бути використана для підвищення рівня суспільної історичної свідомості; у роботі педагогічними працівниками, а також старшокласниками для підготовки до НМТ.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів та 6 підрозділів до них, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 105 сторінки, обсяг основного тексту дослідження – 98 сторінок.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія та джерела

Зовнішня політика та дипломатична діяльність завжди мала і має для будь-якого державного утворення неабияке значення. Адже, саме завдяки правильному вектору зовнішньої політики країна створює свій імідж на міжнародній арені. За роки Незалежності Україна неодноразово змінювала основні засади і орієнтації зовнішньополітичної діяльності, що було зумовлено багатьма як історичними факторами, так і віхами конкретної епохи. Саме тому тема дослідження міжнародних відносин завжди залишається популярною серед істориків та дипломатів. Формування сучасної системи міжнародних відносин та роль в цьому України наразі є дуже актуальним, позаяк після повномасштабного вторгнення Росії в Україну порушилася рівновага сил у світі. Можна сміливо заявити, що світ поділений на тих, хто чітко підтримує Україну, хто виступає проти, а хто робить спробу «всидіти на двох стільцях». В свою чергу, зовнішньополітична діяльність нашої країни залежить як від зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Останні роки йде активний процес формування дипломатичних місій України, для того, щоб краще зрозуміти основні етапи її становлення, потрібно звернути особливу увагу і на другу половину ХХ ст.¹

Щодо наукового розгляду цих питань слід зазначити, що історики радянської школи не досліджували їх окремо, а використовували дослідження вчених-міжнародників, які розглядали це питання в працях, присвячених історії ООН. Серед радянських вчених-міжнародників цю тему розглядали К.С.Забігайло, В.С.Коваль, М.М.Білоусов, а серед

¹ Зленко А. М. Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Х., 2003.

сучасних науковців визначним є О.Задорожний, який звернувся до цієї теми у дослідженні, присвяченому українській правосуб'єктності.

Вони внесли вагомий внесок у вивчення теоретико-методологічних засад досліджень УРСР на міжнародній арені в період з 1944 по 1991 роки. Вони є відомими українськими істориками, які активно працювали над дослідженнями політики та участі УРСР у міжнародних справах.

Наприклад, Костянтин Забігайло, у своїй роботі "Зовнішня політика Української Радянської Соціалістичної Республіки (1944-1953 рр.)", досліджує відносини УРСР з іншими країнами, зокрема з Східним блоком та Західними державами. Він аналізує політичні, економічні та ідеологічні аспекти зовнішньої політики УРСР та її взаємодії з міжнародними організаціями.

Анатолій Зленко написав книгу спогадів, як перший Міністр закордонних справ України. Книга міністра розкриває не лише офіційні підсумки візитів і зустрічей, а й залаштунки переговорного процесу. Вона показує живу картину підготовки, перипетії та напружену інтелектуальну боротьбу між учасниками. Цей контекст дозволяє зрозуміти справжні мотиви та обставини, що впливали на поведінку сторін, етапи складної дипломатичної гри, а також глибинний зміст і цінність досягнутих домовленостей.¹

Степан Віднянський, у своїй роботі "Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи" аналізує історичні витоки зовнішньополітичних традицій України, починаючи з часів Київської Русі, Гетьманщини, Української Народної Республіки та інших державних утворень. Особлива увага приділяється спадковості та змінам у дипломатичних пріоритетах.²

¹ Зленко А. М. Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Х., 2003.

² Віднянський С. В. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу : концептуальні підходи та перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2001. – № 4. – С. 41–57.

Праця Льва Євгеновича Дещинського "Міжнародні відносини України: історія і сучасність" є важливим дослідженням, яке охоплює ключові аспекти зовнішньополітичної діяльності України в історичному та сучасному контексті. Ця робота виділяється багатоплановим підходом до аналізу міжнародних відносин України. Формування зовнішньополітичних традицій починаючи з часів Київської Русі. Взаємовідносини з великими європейськими державами та сусідніми країнами в різні періоди історії. Роль України в міжнародних відносинах у козацьку добу та у ХХ столітті.¹

Дослідження впливу проголошення незалежності України у 1991 р. на формування її міжнародних пріоритетів. Аналіз відносин з Росією, Європейським Союзом, НАТО, США, а також іншими регіональними партнерами. Важливість геополітичного положення України у формуванні її міжнародного статусу. Участь України у міжнародних організаціях (ООН, ОБСЄ, Рада Європи). Підписання та реалізація ключових міжнародних договорів і угод.

Дещинський пропонує комплексне бачення розвитку міжнародних відносин України, спираючись на історичні події та сучасні виклики. Книга служить не лише академічним джерелом, але й корисним посібником для фахівців у сфері міжнародних відносин, політологів та дипломатів.

Сергій Плохій аналізує історію України через призму її стратегічного положення між Сходом і Заходом. Автор доводить, що Україна є не лише географічною «брамою», але й культурним, політичним і цивілізаційним мостом між Європою та Азією.²

Праця В. Ю. Бузаня "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах є ґрунтовним дослідженням, яке розглядає одну з ключових подій холодної війни — арабо-ізраїльський

¹ Дещинський Л. Є. Міжнародні відносини України : історія і сучасність : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ч. 2 / Л. Є. Дещинський ; Наук.-метод. центр вищ. освіти М-ва освіти і науки України. – 3-є вид., доповн. – Львів : Бескид Біт, 2004. – 319 с.

² Сергій Плохій "Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності" - КСД. 2021 – с. 390

конфлікт 1967 р., відомий як Шестиденна війна, — через призму взаємовідносин двох наддержав: США та СРСР.

М. Марущак «Історія дипломатії ХХ ст.», в якій висвітлено основні етапи дипломатичної діяльності ХХ ст., розкривається її роль в таких епохальних подіях як дві світові війни, утворення біполярної системи протиположних соціалістичної та капіталістичної систем, а також приділена увага молодій українській дипломатії.

Заяць О. та Кучик О. «Зовнішня політика України: навчальний посібник», в якому на основі широкого фактологічного матеріалу розкрито становлення та розвиток зовнішньополітичної діяльності української держави. Подано цілісну картину зовнішньополітичної діяльності урядів України, проаналізовано місце і роль нашої держави у міжнародних відносинах.

Джерелами для написання даної проблеми послужили різного роду документи, які опубліковані в кількох збірниках, передусім - Сіверянський літопис 187 (1959 і 1966 рр.) під егідою Академії наук УРСР – «Українська РСР у міжнародних відносинах». Другий виданий у 1963 р. МЗС УРСР – «Українська РСР на міжнародній арені» та «Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів 1986-1990 рр.». Для написання роботи використовувалися різного роду укази, постанови, періодика та інші нормативні документи, котрі відображають зовнішньополітичну діяльність УРСР.

Починаючи з 2022 р. процес викладання історії в українських школах відбувається вже за новою програмою «Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи». До якої входять наступні програми:¹

- «Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас»,

¹ Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698) - ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ 6 – 11 КЛАСИ - Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти- 2022

- «Історія України. 7-9 класи»,
- «Історія України. 10-11 класи»,
- «Всесвітня історія. 7-9 класи»,
- «Всесвітня історія. 10-11 класи».¹

Для учнів 10 – 11 класів був рекомендований інтегрований курс «Історія: Україна і світ. 10 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Також використовуються видання 2019 р. Наприклад, «Історія України 11 клас В. Даниленко 2019», «Історія України 11 клас О. Гісем 2019 р.»,² «Історія України 11 клас В. Власов».³

Починаючи з 2022 р. навчальні програми предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» зазнали суттєвих змін. Дані зміни були обґрунтовані сучасною методологією історичної науки, в них враховано нові історіографічні напрацювання. Дані зміни розроблялись з врахуванням того, щоб вони могли відповідати сучасним політичним, економічним та соціальним викликам.

У даних навчальних програмах таке явище як СРСР розглядається як тоталітарна держава, що має значні ознаки імперськості. Це дає змогу українським школярам зрозуміти стан, положення і статус в яких перебувала Українська держава в повоєнні часи, дає змогу зрозуміти всю суть російсько-українських відносин за часів незалежності. Такі зміни в навчальній програмі дають дітям змогу відповісти на основне питання, яке турбує кожного українця починаючи з 24.02.2022р. «Чому так сталось?». Здорово оцінка дій тоталітарного монстра під назвою СРСР дає змогу вибудувати логічні пояснення варварській поведінці наших північних сусідів.

¹ Історія: Україна і світ. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. – Київ: HREC PRESS, 2022 – 64 с.

² Історія України (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 256 с. : іл.

³ Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 256 с.

Сам СРСР згідно нової програми поєднує в собі імперськість з комуністичним тоталітаризмом, що на виході показує для пересічного здобувача освіти досить правдиву та потворну картину тих років. Завдяки новим програмам в сучасній школі вивчають не лише те насильство, яке чинилось проти нашої держави, нашого народу, а й шляхи боротьби з ним, до яких вдавались українські борці за незалежність. Так, деякі з цих шляхів були неправильні, деякі правильні, деякі приносили результат, деякі – ні. Але вивчати їх необхідно, для того щоб в майбутньому використовувати позитивний досвід і не повторювати помилок.¹

Участь Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у міжнародній поствоєнній політиці (1944-1964 рр.) є важливим етапом в історії України. Включення цієї теми до сучасних шкільних підручників історії допоможе учням зрозуміти вплив УРСР на світову політику та події, які відбувалися в той період.

Однією з ключових проблем висвітлення участі УРСР у міжнародній поствоєнній політиці є розгляд радянської окупації країн Східної Європи та утворення соціалістичного блоку під впливом Радянського Союзу. Учням слід отримати об'єктивну інформацію про наслідки цих подій та їх вплив на політичну картину Європи та світу. Наприклад, важливо висвітлити роль УРСР у формуванні і входженні до складу Варшавського Договору, а також у подіях, пов'язаних з Берлінським кризою, Карибською кризою та холодною війною загалом.

Другою проблемою є необхідність обговорення впливу міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), на діяльність УРСР. Важливо пояснити учням, як УРСР використовувала своє членство в ООН для просування своїх політичних та економічних інтересів, а також які рішення приймалися на міжнародному рівні, що стосувалися УРСР.

¹ Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

Зазвичай, у шкільних підручниках історії висвітлюються ключові події, процеси та роль різних країн у міжнародних відносинах. При розгляді УРСР у контексті поствоєнної політики, можуть бути надані наступні аспекти:¹

- Участь УРСР у створенні та діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН): Вказується, що УРСР була одним із засновників ООН і займала місце в Раді Безпеки. Підкреслюється, як УРСР вносила свій внесок у прийняття рішень та розвиток міжнародного права.

- Роль УРСР у поділі Європи після Другої світової війни: Обговорюється участь УРСР у Ялтинській та Потсдамській конференціях, де було вирішено питання про поділ Європи на впливові сфери.

- Розширення впливу УРСР у Східній Європі: Розглядається поширення комуністичного впливу УРСР на країни Східної Європи після Другої світової війни, утворення соціалістичного блоку та створення Варшавського договору.

- Холодна війна та протистояння між США та УРСР: Пояснюється, як УРСР разом з США випереджали один одного в гонці ядерної зброї та розвитку космічних технологій. Також можуть згадуватися події, які стали символами холодної війни, такі як Берлінський криза, Кубинська ракетна криза тощо.

- Поділ УРСР та його наслідки: Описується процес розпаду УРСР у 1991 р. та його наслідки для міжнародної політики.

Зазначу, що вміщення цих аспектів та їх об'єм можуть варіюватися залежно від конкретного підручника і програми навчання, що використовуються у різних країнах та школах.

Отже, в даному розділі мною були наведені основні аспекти ключових подій в історії УРСР які висвітлюються у шкільних підручниках історії.

¹ Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

Сучасний підручник з історії – це самодостатній навчально-методичний засіб. Він не лише в якості навчальної книжки для учня, з текстами та ілюстрацій ним змістом, а й є методичним помічником для вчителя, що містить вправи, запитання, завдання, пам'ятки, тести, QR-коди з покликанням на додаткову інформацію, пізнавальні Інтернет- сторінки, ігри.¹

¹ Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

1.2. Методологічні засади дослідження

Під час написання магістерської роботи було використано загально-наукові та спеціально-історичні методи, а також послуговувалися науковими принципами. Для дослідження процесу формування української дипломатії та створення дипломатичних представництв було застосовано історико-генетичний метод. Виникнення дипломатичного апарату УРСР та розгляд його структурних особливостей і офіційних Представництв Радянської України нами досліджено за допомогою структурно-функціонального методу. Для висвітлення процесу розвитку дипломатичних представництв УРСР 60-80-х рр. ХХ ст. було використано історико-порівняльний та проблемно-хронологічний метод.¹

Також було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів для розкриття змісту досліджуваного нами питання, зокрема: діалектичний метод (для аналізу проблематики цінності УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр.); історичний метод (для вивчення діяльності УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр.); метод логічного аналізу (для встановлення змісту та спрямованості основних подій). Системно-структурний метод дав змогу дослідити причинно-наслідкові зв'язки між основними вживаними поняттями та концептами.

Метод історичної періодизації передбачає поділ історичного процесу на певні періоди на основі спільних ознак та критеріїв. Вивчаючи період 1964-1991 рр., використовувався цей метод для виділення етапів у розвитку дипломатії УРСР в рамках цього часового проміжку, враховуючи зміни в політичній ситуації, міжнародних відносинах або внутрішніх факторах.²

До біографічного методу стосувалися діяльності конкретних дипломатів або політичних діячів УРСР, то біографічний метод може бути

¹ Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

² Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

застосований для аналізу їхнього внеску у формування та реалізацію зовнішньої політики.

Метод контент-аналізу передбачає кількісний та якісний аналіз змісту документів, таких як дипломатичні ноти, звіти, промови, статті в пресі тощо. Він дозволяє виявити тенденції, зміни у риторичі та пріоритетах зовнішньої політики.¹

Принцип історизму вимагає розглядати історичні явища в їхньому розвитку, з урахуванням конкретних історичних умов та контексту. У моєму дослідженні це означає врахування особливостей епохи "холодної війни", відносин між СРСР та США, внутрішньої ситуації в УРСР тощо.

Принцип об'єктивності передбачає неупереджений та всебічний аналіз історичних джерел та фактів, уникнення суб'єктивних оцінок та ідеологічних впливів.

Принцип системності вимагає розглядати історичні явища як складні системи, що складаються з взаємопов'язаних елементів. Це означає аналіз дипломатії УРСР як частини загальної системи зовнішньої політики СРСР, враховуючи вплив внутрішніх та зовнішніх факторів.

Принцип верифікації передбачає перевірку достовірності та надійності історичних джерел, а також обґрунтованість зроблених висновків.

Метою використання порівняльного методу є визначення основного та другорядного щодо оцінки УРСР на міжнародній арені у 1964 рр. – 1991 рр., що подана у підручниках історії України в середній школі. Графічний метод використовувався у якості образного представлення результатів дослідження.

¹ Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

Варто додати, що порівняльний метод може бути використаний і для порівняння дипломатичної практики УРСР з дипломатією інших союзних республік або навіть з дипломатією інших країн світу.¹

Використання графічного методу для візуалізації результатів дослідження є дуже ефективним. Це може бути у вигляді таблиць, графіків, діаграм, карт тощо. Візуалізація допомагає краще зрозуміти та запам'ятати інформацію.

¹ Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

РОЗДІЛ II. УРСР У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ В ПЕРІОД «БЛОКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ»: ВІД КОНФРОНТАЦІЇ ДО РОЗРЯДКИ

2.1. Міжнародна дипломатична діяльність УРСР в період «застою»

Одним із ключових наслідків "холодної війни" стало формування воєнно-блокової системи. У 1943–1948 роках у країнах Східної Європи під контролем СРСР встановлювалися нові політичні режими. Радянський Союз уклав із цими державами угоди про дружбу, співпрацю та взаємодопомогу, які з 1947 р. набули чіткої антизахідної спрямованості. До 1948 р. в усіх країнах Східної Європи утвердилися комуністичні режими.¹

У Західній Європі формування військових блоків розпочалося у березні 1948 року зі створення Західного Союзу Англією, Францією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом. Союз передбачав взаємну військову допомогу в разі загрози. Подальший розвиток блокової системи пришвидшила Берлінська криза 1948 р., яка загострила питання про розділ Німеччини.

У Німеччині, поділеній на окупаційні зони, процеси роз'єднання поглиблювалися. У радянській зоні створювалися підконтрольні СРСР органи влади, а у 1946 р. утворилася Соціалістична єдина партія Німеччини (СЕПН). Водночас у західних зонах формувалася "Бізонія", яка згодом об'єдналася з французькою зоною. Невдалі переговори на міжнародних конференціях, а також грошова реформа в Західній Німеччині призвели до розколу країни. У 1949 р. були створені Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) та Німецька Демократична Республіка (НДР).

Зміцнення економічного співробітництва між країнами радянського блоку відбулося у 1949 р. зі створенням Ради економічної взаємодопомоги

¹ Mark Mazower "Dark Continent: Europe's Twentieth Century" – с.110

(РЕВ). Водночас країни Заходу консолідували сили, що призвело до посилення глобального протистояння.

США втягнулися у військові конфлікти, зокрема в Кореї, де війна 1950–1953 років стала одним із найгостріших моментів "холодної війни". Після вторгнення Північної Кореї до Південної США та їхні союзники під прапором ООН розпочали військову операцію. Війна завершилася без істотних змін, проте значно посилила мілітаризацію обох блоків.

До середини 1950-х років "холодна війна" перетворилася на глобальне протистояння, а світ остаточно розділився на два ворогуючі табори. Розробка атомної зброї як у США, так і в СРСР лише підкреслила небезпеку конфлікту. Таким чином, "холодна війна" фактично зруйнувала систему колективної безпеки, створену за рішеннями Ялтинської та Потсдамської конференцій.¹²

Про перехід влади від М. Хрущова до Л. Брежнєва, внутрішній і зовнішній курси періоду «застою»

Ініціаторами й організаторами усунення Микити Хрущова від влади стали його ж колишні соратники: секретарі ЦК КПРС Леонід Брежнєв, Микола Підгорний і Олександр Шелепін, голова КДБ Володимир Семичастний та голова Президії Верховної Ради РРФСР Микола Ігнатов.³

Державний переворот, відомий як "тихий переворот", було здійснено під час відпочинку Хрущова. 12 жовтня 1964 р. на засіданні Президії ЦК КПРС було ухвалено рішення про його усунення з усіх посад, а 14 жовтня Пленум ЦК КПРС офіційно звільнив його з постів Першого секретаря ЦК КПРС, члена Президії ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР, обгрунтувавши це похилим віком і погіршенням здоров'я.

¹ Documents on the Allied Conferences at Malta and Yalta, 1945 - Government Printing Office, Washington, 1945.

² Potsdam Conference Proceedings, 1945 - HMSO (Her Majesty's Stationery Office), London, 1946.

³ Сергій Плохій "Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності" - КСД. 2021 – с. 390

Це стало першим випадком відставки керівника такого рівня за ініціативою його оточення, спричиненою недоліками в керівництві та необачністю Хрущова. Після його усунення було проголошено принцип “колективного керівництва”. Першим секретарем ЦК КПРС став Леонід Брежнєв, а Головою Президії Верховної Ради СРСР — Микола Підгорний. Важливу роль у суспільно-політичному житті країни відігравав Михайло Суслов, який обіймав посаду секретаря ЦК КПРС з питань ідеології.

Причинами усунення Микити Хрущова були:¹

- Незадоволення партійної номенклатури.
- Реорганізація крайових і обласних партійних органів шляхом їх поділу на промислові та сільськогосподарські структури.
- Скасування низки привілеїв, таких як персональні автомобілі, безкоштовні пайки та путівки до санаторіїв.
- Невдоволення військово-промислового комплексу через політику Хрущова.
- Байдужість суспільства та інтелігенції, яка не підтримувала його ініціатив.
- Збереження командно-адміністративної системи, що блокувала будь-які спроби реформування країни.
- Невдачі у внутрішній та зовнішній політиці, які призвели до падіння авторитету Хрущова серед різних верств населення.

Леонід Брежнєв обіймав посаду Генерального секретаря ЦК КПРС до своєї смерті у 1982 р. У 1977 р. він також став Головою Верховної Ради СРСР.²

З приходом до влади Брежнєв негласно заборонив критику Йосипа Сталіна, сприяв відновленню його іміджу та формуванню власного культу особи. Він любив нагороди й активно їх отримував: орден Перемоги, чотири

¹ Сергій Плохій "Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності" - КСД. 2021 – с. 390

² Сергій Плохій "Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності" - КСД. 2021 – с. 390

ордени Героя Радянського Союзу, звання Героя Соціалістичної Праці та Маршала Радянського Союзу. Загалом Брежнєв мав понад 230 радянських і закордонних орденів і медалей.

Період його правління характеризувався безконтрольністю, самозаспокоєністю, формалізмом і байдужістю з боку влади. Усе більше уваги приділялося збереженню вірних виконавців на ключових посадах, що сприяло процвітанню кар'єризму. В ідеологічному житті домінував вплив Михайла Суслова.

Продовжувалася боротьба з інтелігенцією, яка відстоювала свободу творчості. Ідеологічний контроль поширювався на всі сфери суспільного життя, культурне життя підпорядковувалося догматичним стандартам сталінської епохи. Ліберальні реформи часів Хрущова поступово згорталися.

Період післяхрущовського двадцятиріччя (1964–1985 рр.) став часом "застою", що охопив усі аспекти суспільного життя — економіку, політику, соціальні відносини, ідеологію та культуру.¹

Причини "застою":

- Посилення командно-адміністративного тиску після хрущовських реформ.
- Нездатність керівництва адаптуватися до змін, спричинених новою хвилею науково-технічної революції (НТР).
- Прибутки від "нафтодоларів" лише тимчасово стабілізували радянську економіку.
- Адміністративно-командні методи управління замінили Ради партійними органами, які здійснювали диктат.
- Партійні органи посилили контроль за всіма аспектами життя суспільства.
- Значне зростання бюрократичного апарату:

¹ Сергій Плохій "Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності" - КСД. 2021 – с. 391

- кількість міністерств і відомств зросла з 135 у 1975 р. до 160 у 1985 р.;
- у бюрократичному апараті працювало 1,7% працездатного населення країни.

Мета зовнішньої політики СРСР у період "застою":

- Запобігання розпаду соціалістичного табору через розкол із Китаєм, Албанією та Румунією.
- Налагодження відносин між Сходом і Заходом після Карибської кризи (1962 р.).
- Підтримка "прогресивних" рухів у країнах "третього світу".
- Забезпечення лояльності режимів, вигідних СРСР (Ірак, Лівія, Палестина тощо)

Основні досягнення зовнішньої політики (перша половина 1970-х):¹

- 1968 р.: Підписано Договір про нерозповсюдження ядерної зброї.
- 1970 р.: Укладено договір із ФРН про заборону застосування сили або загрози її використання.
- 1972 р.: Підписано радянсько-американську угоду про обмеження стратегічних озброєнь ОСО-1, а у 1979 р. — ОСО-2. Ухвалено чотиристоронню угоду (СРСР, США, Великобританія, Франція) про статус Західного Берліна та порядок транзиту через нього.
- 1973 р.: Підписано угоди між СРСР і США про співпрацю у галузях сільського господарства, енергетики, транспорту та науки.
- 1975 р.: У Гельсінкі 33 держави Європи, США і Канада підписали Заключний акт Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі.

¹ Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007.- с. 192-226

Провали та криза політики "розрядки":¹

- 1968 р.: Введення радянських військ та військ Польщі, НДР, Болгарії й Угорщини до Чехословаччини для придушення "Празької весни".
- Загострення радянсько-китайських відносин:
 - 1965-1966 рр.: Виїзд радянських спеціалістів із Китаю через територіальні суперечки.
 - Березень 1969 р.: Збройний конфлікт на острові Даманський.
 - Значні витрати на зміцнення кордону з Китаєм.
- Розширення впливу в Азії, Африці та Латинській Америці:
 - Постачання зброї та військової техніки країнам із "соціалістичною орієнтацією".
- Участь радянських військових у конфліктах:
 - Ефіопія (1977–1979 рр.).
 - Ангола (1975–1979 рр.).
 - Мозамбік (1957–1969 рр., 1975 р.).
 - Сирія (1973 р.).
- 1979 р.: Радянська інтервенція в Афганістані, яка завдала значного удару по розрядці:
 - Загибель понад 13 тисяч радянських військовослужбовців, поранення понад 37 тисяч.
- 1980-ті рр.:
 - Розміщення ракет середньої дальності СС-20 у Східній Європі, що спричинило відповідь США — розміщення ракет "Круїз" і "Першин" у Західній Європі.
- 1 вересня 1983 р.: Знищення південнокорейського літака з 269 пасажирами у повітряному просторі СРСР, що викликало міжнародний скандал.

¹ Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007.- с. 227-302

Зміна влади в СРСР у 1964 р., коли Леонід Брежнєв очолив країну, привернула значну увагу світової спільноти. Незважаючи на те, що на перший погляд це могло виглядати як внутрішньополітична подія, її геополітичні наслідки були вагомими.¹

Сполучені Штати, як основний суперник СРСР у холодній війні, уважно стежили за змінами в радянському керівництві. Вони розглядали цю подію двояко. З одного боку, зміна влади в Кремлі могла стати можливістю для послаблення радянського впливу на міжнародній арені та сприяти зменшенню напруженості у відносинах між Сходом і Заходом. З іншого боку, американське керівництво усвідомлювало, що нове радянське керівництво може зайняти більш жорстку позицію стосовно західного світу.²

На початковому етапі адміністрація США зайняла обережну, вичікувальну позицію, намагаючись зрозуміти пріоритети нової радянської влади. Проте невдовзі стало очевидно, що Леонід Брежнєв не планував суттєво змінювати курс зовнішньої політики СРСР. Холодна війна продовжувалася, хоча й була відзначена окремими періодами розрядки міжнародної напруженості.

Початок війни у В'єтнамі став одним із найважливіших епізодів Холодної війни, суттєво загостривши протистояння між США та СРСР. Конфлікт в Індокитаї став арену для їхньої ідеологічної та геополітичної боротьби, що мало далекосяжні наслідки для міжнародної ситуації.³

В'єтнамська війна перетворилася на своєрідну «проксі-війну» між двома суперниками. США активно підтримували Південний В'єтнам, надаючи військову допомогу та направляючи свої війська, тоді як СРСР і Китай надавали допомогу Північному В'єтнаму. Це призвело до прямої

¹ Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007

² Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007

³ Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007

військової конфронтації між наддержавами, хоча вони уникали прямого зіткнення своїх збройних сил. Вона стала ще одним полем битви в ідеологічній боротьбі між капіталізмом і комунізмом. Кожна зі сторін прагнула довести перевагу своєї системи та поширити свій вплив у світі.

Конфлікт стимулював гонку озброєнь між США та СРСР. Обидві країни розробляли нові види зброї та військової техніки, що ще більше поглиблювало протистояння. В'єтнамська війна призвела до значного зростання міжнародної напруженості. Багато країн світу опинилися перед складним вибором: підтримати одну зі сторін або зберігати нейтралітет. Це посилювало розкол у світовому співтоваристві.¹

Війна мала значний вплив на внутрішню політику США. Протести проти війни охопили значну частину американського суспільства, що призвело до глибокої політичної кризи. У СРСР війна також викликала суспільні дискусії, хоча і менш відкриті, ніж у США. Вона підірвала довіру між США та СРСР, ускладнивши розв'язання інших міжнародних конфліктів.

Війна сприяла зміцненню позицій інших країн, таких як Китай, який відіграв важливу роль у підтримці Північного В'єтнаму. Конфлікт сприяв прискоренню процесу деколонізації в Азії та Африці, оскільки багато країн бачили в ньому можливість звільнитися від колоніального ярма. Вона стала каталізатором посилення антивоєнного руху у всьому світі.²

Початок війни у В'єтнамі став одним з найважливіших факторів, що посилили протистояння між США та СРСР у період Холодної війни. Конфлікт мав далекосяжні наслідки для міжнародної ситуації, підірвавши довіру між наддержавами та спровокувавши ряд інших криз. Війна у В'єтнамі стала одним з найтрагічніших епізодів ХХ століття, залишивши глибокий слід в історії.

¹ Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007

² Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007

Участь УРСР у міжнародних відносинах:

З 1964 р. радянське законодавство закріплює можливість участі України у міжнародних договорах. Радянське законодавство, згідно з ст. 572 Цивільного кодексу УРСР 1964 р. про «Міжнародні договори і угоди», передбачало можливість участі України не лише в міжнародних угодах, а й у міжнародних договорах. Підтвердженням цього факту стала Віденська конференція з міжнародного права 1968–1969 років, на якій делегат Австралії, Херрі, зазначив, що Українська та Білоруська республіки стали учасниками багатосторонніх договорів після їх вступу до ООН. Дипломатична діяльність України здійснювалася через органи державної влади УРСР, зокрема через Міністерство закордонних справ, Раду Міністрів, Верховну Раду та Президію республіки.¹

Важливо зазначити, що згідно з конституційними нормами УРСР та СРСР, Верховна Рада та її Президія могли здійснювати зовнішньополітичні зв'язки республіки. Зокрема, за ст. 108 Конституції УРСР Президія Верховної Ради мала повноваження з ратифікації та денонсації міжнародних договорів, а також призначення й відкликання працівників дипломатичних делегацій. Для підготовки і розгляду зовнішньополітичних питань, Верховною Радою УРСР була створена постійна комісія, яка також займалася розробкою проектів законів у галузі міжнародних відносин і контролювала взаємодію з міжнародними організаціями та іноземними державами.

Рада Міністрів УРСР, згідно зі ст. 118 Конституції, здійснювала міжнародно-правову діяльність, представляла Україну в міжнародних організаціях і на переговорах із зарубіжними країнами, а також забезпечувала виконання міжнародних договорів. Її повноваження включали затвердження та денонсацію міжурядових договорів. Діяльність міжнародних зв'язків України здійснювалася через МЗС УРСР, яке було

¹Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 28

підпорядковане як Раді Міністрів УРСР, так і МЗС СРСР. Верховна Рада УРСР призначала міністра закордонних справ, а Рада Міністрів формувала колегію МЗС.¹

Україна, як самостійний суб'єкт міжнародних відносин, мала право укладати міжнародні договори. Згідно з «Законом УРСР про Раду Міністрів УРСР» від 19 грудня 1978 р., Рада Міністрів могла виконувати заходи для виконання міжнародних договорів та затверджувати міжурядові договори. Міжнародні договори, що не набували чинності від моменту підписання, потребували подальшого затвердження або ратифікації Верховною Радою або її Президією. Найважливіші договори перед ратифікацією обговорювались у Комісії по закордонних справах Верховної Ради УРСР.²

Слід підкреслити, що УРСР, як і будь-яка інша союзна республіка, мала можливість виступати ініціатором підписання міжнародних договорів у рамках Радянського Союзу. У міжнародній практиці є випадки, коли для підписання договорів, що стосуються інтересів України, залучалися українські дипломати. Наприклад, у 1957 р., під час переговорів щодо репатріації поляків із СРСР до Польської Народної Республіки, брали участь представники УРСР. Також, під час підписання Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між СРСР і Польською Народною Республікою 8 квітня 1965 р., українські дипломати були частиною переговорної делегації.

Українські дипломатичні делегації мали право здійснювати свою договірну політику як самостійно, так і у співпраці з іншими союзними республіками в межах органів СРСР. Це підтверджує, що Україна була активним суб'єктом міжнародних відносин, реалізуючи своє право як на активне, так і на пасивне посольство. Право посольства було закріплене в ст. 74 Конституції УРСР, що пов'язане з суверенітетом республіки.

¹ Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 28

² Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 29

Реалізація цього права також була прописана в ст. 108 Конституції, де зазначалося, що Президія Верховної Ради УРСР має повноваження призначати та відкликати дипломатичних представників України.¹

Україна реалізовувала право посольства в активній формі через постійних представників при міжнародних організаціях, а пасивне право посольства здійснювалося через акредитацію іноземних дипломатичних представництв у СРСР. Ці представництва могли вступати в дипломатичні відносини з будь-якою союзною республікою.²

У загальному контексті дипломатична діяльність УРСР у другій половині ХХ ст. базувалася на міжнародному праві та радянському законодавстві, як СРСР, так і УРСР. Вона здійснювалася через органи влади УРСР — Раду Міністрів, Верховну Раду, Президію республіки та Міністерство закордонних справ. Хоча Україна була самостійним суб'єктом міжнародних відносин і користувалася правом посольства, її дипломатична діяльність значною мірою визначалася політикою комуністичної партії СРСР, яка розглядала національні республіки як частину загальносоюзної політики.

Закріплення можливості участі УРСР у міжнародних договорах з 1964 р. стало знаковим моментом в історії радянської України. Це означало, що республіка отримала певні повноваження на міжнародній арені, хоча і в рамках загальної зовнішньої політики СРСР.³

УРСР отримала можливість брати участь у ширшому спектрі міжнародних відносин, зокрема, у галузі економіки, культури, науки та техніки. Це сприяло розширенню контактів українських установ та організацій з їхніми зарубіжними партнерами. Участь у міжнародних договорах підтверджувала статус УРСР як суб'єкта міжнародного права і

¹ Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 29

² Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 29

³ Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 29

підвищувала її престиж на світовій арені. Укладання міжнародних договорів дозволяло розвивати економічні відносини з іншими країнами, сприяло залученню інвестицій та технологій. Участь у культурних обмінах, міжнародних фестивалях та інших заходах сприяла популяризації української культури за кордоном.¹

Однак, ці повноваження були суттєво обмежені. Зовнішня політика УРСР залишалася тісно пов'язаною з загальносоюзною політикою СРСР. Усі важливі рішення у сфері міжнародних відносин ухвалювалися на рівні центральної влади. УРСР не мала повної міжнародної правосуб'єктності. Її дії на міжнародній арені були обмежені рамками радянської держави. Виконання міжнародних договорів, укладених УРСР, контролювалося центральними органами влади СРСР.

Отже, хоча участь УРСР у міжнародних договорах з 1964 р. відкрила нові можливості для розвитку міжнародних відносин республіки, її міжнародна діяльність залишалася суттєво обмеженою і підпорядкованою інтересам СРСР.

У 1967 р. створили договір про використання космічного простору в мирних цілях – 27.01.1967 р.²

Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (часто називають просто "Договір про космос") – це фундаментальний міжнародний документ, підписаний у 1967 р. США, СРСР та Великою Британією. Цей договір встановив основні правові принципи використання космічного простору і став одним із найважливіших досягнень міжнародного космічного права.³

¹ Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСРВ другий половині ХХ ст.: Історико-Правовий Аналіз - Том 31 (70) № 1 2020 – с. 29

² Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01.1967 (Дата набуття чинності для України: 31 жовтня 1967 року) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text

³ Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01.1967 (Дата набуття чинності для України: 31 жовтня 1967 року) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text

Оскільки УРСР була союзною республікою СРСР, її підпис під договором відбувся опосередковано через підпис СРСР. Українські вчені та інженери зробили значний внесок у радянську космічну програму. Їхні розробки та дослідження були невід'ємною частиною успіхів СРСР у космосі, що, своєю чергою, вплинуло на міжнародне космічне право і на підписання Договору про космос. Як частина СРСР, УРСР була зобов'язана дотримуватися умов Договору. Це означало, що космічна діяльність, яка проводилася на території УРСР, мала відповідати міжнародним стандартам, встановленим цим договором.¹

У рамках радянської федеративної держави зовнішні відносини були прерогативою центральної влади. Тому всі міжнародні договори підписувалися від імені СРСР. Космічна діяльність в СРСР була централізована, і не було чіткого розмежування між космічними програмами різних союзних республік.

Хоча УРСР не мала окремого підпису під Договором про космос, її внесок у радянську космічну програму був значним, і вона опосередковано брала участь у формуванні міжнародного космічного права. УРСР, як невід'ємна частина СРСР, відіграла важливу роль у розробці та впровадженні Договору про космос 1967 року через свій внесок у радянську космічну програму та дотримання умов цього договору.²

У червні 1967 р. відбулася зустріч Джонсона та Косигіна. Арабсько-ізраїльський конфлікт 1967 р., відомий як «Шестиденна війна», став частиною геополітичного суперництва між США та СРСР. Обидві наддержави брали участь у близькосхідному протистоянні опосередковано: США підтримували Ізраїль, а СРСР – Сирію та Єгипет, що загострювало міжнародну напруженість і підвищувало ризик прямого конфлікту між ними. Війна на Близькому Сході стала серйозним випробуванням для обох

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 78

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 78

держав, які були змушені співпрацювати задля швидкого припинення бойових дій.¹

У травні 1967 р. радянська розвідка повідомила про можливий напад ізраїльських військ на Сирію, заявивши про їх концентрацію на сирійському кордоні. Проте ці дані були значно перебільшені й не відповідали реальності. За рішенням радянського керівництва, цю інформацію 12 травня передали єгипетським посадовцям із рекомендацією вжити заходів. На думку ізраїльської дослідниці І. Гінор, радянське попередження було навмисною дезінформацією, яка сприяла ескалації конфлікту в регіоні.²

У відповідь Єгипет почав концентрувати війська на Синайському півострові. 16 травня Каїр вимагав виведення миротворчих сил ООН із прикордонних позицій, які залишалися там після Суецької кризи 1956 р. 23 травня 1967 р. Єгипет оголосив про закриття затоки Акаба для ізраїльських суден. Це рішення пояснювалося тим, що Єгипет перебуває в стані війни з Ізраїлем.

Президент Єгипту Гамаль Абдель Насер розмістив війська на кордоні з Ізраїлем, погоджуючи це зі СРСР, щоб запобігти можливому ізраїльському нападу на Сирію. Водночас два ключові рішення – вимогу про виведення миротворчих сил ООН та закриття Тиранської протоки для ізраїльського судноплавства – Насер прийняв самостійно. Про ці кроки він повідомив радянське керівництво вже постфактум, викликавши його незадоволення через відсутність попереднього узгодження. Однак СРСР офіційно не коментував дій Єгипту щодо блокади Тиранської протоки. Навпаки, радянські дипломати в ООН доклали зусиль, щоб зменшити тиск західних країн на Єгипет у питанні свободи судноплавства в затоці Акаба.³

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 78

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 78

³ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 78

Президент США Ліндон Джонсон засудив закриття Тиранської протоки, назвавши затоку Акаба міжнародним водним шляхом і заявивши, що ізраїльська блокада є незаконною та небезпечною для стабільності в регіоні. США зобов'язалися гарантувати Ізраїлю вільний доступ до акваторії після Суецької кризи 1956 р. Тоді Ізраїль захопив Синайський півострів, і адміністрація Дуайта Ейзенхауера в 1957 р. надала Ізраїлю гарантії доступу до затоки Акаба, що стало умовою для виведення ізраїльських військ із Синаю.

На думку російського дослідника Євгена Примакова, дії Єгипту були радше демонстрацією сили для стримування Ізраїлю. Насер не мав наміру наносити превентивний удар і неодноразово заявляв, що Єгипет не планує розпочинати війну першим. Закриття Тиранської протоки, за цією версією, мало на меті уникнути прямого військового конфлікту. СРСР підтримував ці дії, прагнучи знизити напруження в регіоні.¹

Наприкінці травня 1967 р. Ізраїль та Єгипет направили своїх представників до Вашингтона і Москви, намагаючись заручитися дипломатичною та військовою підтримкою для вирішення конфлікту.²

На зустрічі з міністром закордонних справ Ізраїлю Аббою Ебаном 26 травня 1967 р. президент США Ліндон Джонсон заявив: *«Ізраїль не залишиться самотнім, якщо тільки він сам не вирішить діяти самостійно»*. Однак адміністрація Джонсона не наважилася надати Ізраїлю пряму військову підтримку. Замість цього була запропонована ідея створення «декларації морських держав», яка підтвердила б свободу судноплавства через Тиранську протоку та затоку Акаба. Паралельно американські ВМС у Східному Середземномор'ї були переведені в стан підвищеної бойової готовності, оскільки Джонсон побоювався можливої конфронтації з СРСР.

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 79

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 79

З 25 по 28 травня міністр оборони Єгипту Шамс Бадран відвідав Москву, намагаючись заручитися підтримкою СРСР щодо нанесення Єгиптом превентивного удару по Ізраїлю. Радянське керівництво погодилося збільшити постачання зброї, але закликала Єгипет утриматися від ініціювання військових дій. Президент Насер підтримав цю позицію, запевнивши, що Єгипет не розпочне війну першим.

У керівництві СРСР вважали, що завдяки підготовці єгипетських військових радянськими радниками армія Єгипту перебуває у високій бойовій готовності, і в разі військового зіткнення з Ізраїлем перемога буде на боці арабських держав. Такий результат, на думку радянських лідерів, сприяв би зростанню впливу СРСР у Близькосхідному регіоні. Як зазначає ізраїльська дослідниця Ілана Гінор, радянське керівництво очікувало, що після чергової арабсько-ізраїльської війни політична ситуація в регіоні зміниться, як це сталося після 1956 р., коли в арабському світі почалися революції, що змінили прозахідні режими на націоналістичні.¹

Перед початком Шестиденної війни СРСР і США обмінялися зверненнями, закликаючи своїх союзників уникати збройного конфлікту. Радянське керівництво, впевнене, що Єгипет не ініціюватиме воєнних дій, зосередило свої зусилля на попередженні можливого нападу з боку Ізраїлю.

СРСР неодноразово попереджав Ізраїль про небезпеку початку військових дій проти Єгипту. 26 травня голова Ради Міністрів СРСР Олексій Косигін надіслав ізраїльському прем'єр-міністру Леві Ешколу телеграму із застереженням про серйозні наслідки можливої війни та закликом до вжиття всіх заходів для уникнення конфлікту. Аналогічні звернення були направлені президенту США та прем'єр-міністру Великої Британії. Радянське керівництво запевняло лідерів західних країн, що дії арабських

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 79

держав мали оборонний характер, і попереджало про готовність надати допомогу жертвам можливої ізраїльської агресії.¹

Після отримання попередження з боку СРСР американська адміністрація негайно зв'язалася з прем'єр-міністром Ізраїлю, щоб переконати ізраїльське керівництво утриматися від превентивних ударів. У свою чергу, США закликали СРСР вплинути на Єгипет для запобігання збройному конфлікту.²

Крім дипломатичних заходів, Радянський Союз застосовував демонстрацію сили. СРСР почав збільшувати військово-морську присутність у Середземному морі, перекидаючи туди значну частину Чорноморського і Північного флотів. На початку червня радянські кораблі в Середземномор'ї були приведені до бойової готовності, а військові судна з ядерним озброєнням направили до Червоного моря. У Москві побоювалися, що у разі ескалації конфлікту Ізраїль може застосувати зброю масового ураження, можливість наявності якої не заперечувалася офіційним Тель-Авівом.

Ізраїльська дослідниця Ілана Гінор стверджує, що СРСР готувався до прямої допомоги своїм арабським союзникам, одночасно намагаючись представити конфлікт як локальний і приховати можливу участь Радянського Союзу. На початку червня радянські стратегічні бомбардувальники були розгорнуті на південних кордонах СРСР, звідки вони могли досягти Синайського півострова. Радянське командування приділяло особливу увагу запобіганню аварій і втрат, щоб уникнути розкриття можливої участі радянської авіації у конфлікті.

Щоб приховати радянське втручання у військові дії, пілотам вилучили документи, а літаки прикрасили єгипетськими розпізнавальними знаками. 5 червня Ізраїль завдав превентивного удару по Єгипту та Сирії, що стало

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 79

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 79

початком чергової арабсько-ізраїльської війни. У перший день конфлікту представник Держдепартаменту США заявив про нейтралітет країни у «думках, словах і діях». США утрималися від військової підтримки Ізраїлю і призупинили постачання зброї обом сторонам конфлікту.¹

Радянський уряд у своїй заяві від 5 червня 1967 р. назвав дії Ізраїлю «агресією» та висловив рішучу підтримку арабським країнам, вимагаючи повернення ізраїльських військ за лінію перемир'я 1948 р. У заяві зазначалося, що СРСР залишає за собою право вживати необхідні заходи для реагування на ситуацію.²

Того ж дня активувалася «гаряча лінія» між Москвою та Вашингтоном, вперше використана після її створення у 1963 р. після Карибської кризи. Вона відіграла ключову роль у підтримці постійного зв'язку між керівництвом двох наддержав, дозволяючи уникнути невизначеності в намірах сторін і сприяти консультаціям щодо розвитку подій.

Під час війни обидві країни декларували, що не мають намірів втручатися у конфлікт військовим шляхом, і зобов'язувалися докладати зусиль у Раді Безпеки ООН для досягнення припинення вогню. Голова Ради Міністрів СРСР Олексій Косигін у повідомленні президенту США Ліндону Джонсону підкреслив необхідність швидкого завершення конфлікту на Близькому Сході. Джонсон погодився з цією позицією та запевнив, що США використають свій вплив для досягнення миру.

Однак Сполучені Штати не поспішали з активними діями для припинення війни, розраховуючи скористатися новим балансом сил у регіоні для зміцнення своїх геополітичних позицій.³

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 79

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 80

³ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 80

Президент Ліндон Джонсон вважав, що захоплені Ізраїлем арабські території можуть стати «розмінною монетою» у мирному врегулюванні конфлікту. Такий підхід створював можливості для американських дипломатичних зусиль у примиренні протиборчих сторін. На надзвичайній сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, скликаній через конфлікт, Єгипет, підтриманий СРСР, вимагав прийняття резолюції про негайне припинення вогню.

6 червня 1967 р. Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію № 233, що закликала до припинення бойових дій. Попри це, Ізраїль продовжував наступ, досягнувши Суецького каналу, розпочав операцію проти Дамаска, а також захопив території Західного берега річки Йордан, які раніше перебували під контролем Йорданії.¹

8 червня ізраїльські військово-повітряні сили помилково атакували американський розвідувальний корабель ВМС США «Лібберті», прийнявши його за єгипетське судно. Інцидент спричинив міжнародну напругу. Президент Джонсон особисто повідомив прем'єр-міністру СРСР Олексію Косигіну про відправлення американських літаків до місця інциденту, наголосивши, що їх єдиною метою є розслідування.

СРСР, зі свого боку, запропонував знову скликати Раду Безпеки ООН для ухвалення ефективних заходів із припинення бойових дій. США підтримали цю ініціативу. Однак військові успіхи Ізраїлю змусили СРСР змінити свою позицію. У Раді Безпеки радянський представник почав наполягати не лише на припиненні вогню, а й на обов'язковому відведенні ізраїльських військ за лінію перемир'я 1948 р.

Ця дипломатична боротьба в ООН відображала протистояння двох наддержав у контексті «холодної війни», де кожна сторона прагнула використати конфлікт для посилення своїх позицій у регіоні.²

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 80

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 80

СРСР наполегливо вимагав повного виведення ізраїльських військ із захоплених територій арабських держав, вважаючи це необхідною умовою для відновлення миру на Близькому Сході. Рада Безпеки ООН 9 червня 1967 р. прийняла резолюцію № 235, яка закликала до негайного припинення вогню на ізраїльсько-сирійському фронті. Однак ізраїльські війська проігнорували цей заклик і продовжили наступ на Дамаск.¹

В умовах загострення ситуації в радянському керівництві виникли суперечності щодо подальших дій. Міністр оборони Андрій Гречко та голова КДБ Юрій Андропов наполягали на негайному введенні радянських військ у зону конфлікту. Однак під час засідання Політбюро 10 червня міністр закордонних справ Андрій Громико запропонував альтернативний підхід – розірвання дипломатичних відносин із Ізраїлем, щоб уникнути втягнення СРСР у пряме військове протистояння, що могло призвести до конфлікту з США. Громико побоювався ескалації до глобального протистояння між двома наддержавами.²

Того ж дня перший заступник міністра закордонних справ СРСР Василь Кузнецов вручив послу Ізраїлю в Москві ноту про розрив дипломатичних відносин між двома країнами. Цей крок був стратегічною помилкою, оскільки позбавив Радянський Союз можливості безпосереднього діалогу з однією зі сторін конфлікту, що ослабило його дипломатичні позиції в регіоні.

У відповідь на продовження бойових дій радянське керівництво зробило останню спробу дипломатичного впливу. Прем'єр-міністр Олексій Косигін звернувся до президента США Ліндона Джонсона із закликом тиснути на Ізраїль, щоб змусити його негайно припинити вогонь згідно з резолюцією ООН. Радянський уряд попередив, що у разі подальшого ігнорування

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 80

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 80

міжнародних вимог буде змушений вжити необхідних заходів, включно з військовими діями.

Цей ультиматум підкреслив серйозність намірів СРСР, однак його реальний вплив був обмеженим, оскільки до моменту припинення вогню Ізраїль вже досяг значних територіальних успіхів, завершивши війну в сприятливих для себе умовах.

США серйозно поставилися до радянського ультиматуму, враховуючи готовність СРСР вдатися до збройного втручання для захисту свого союзника – Сирії – та запобігти подальшим діям Ізраїлю, які могли б призвести до падіння сирійського режиму. Розуміючи ризик загострення конфлікту між наддержавами, держсекретар США Дін Раск негайно зв'язався з ізраїльським керівництвом, закликаючи їх до припинення військових дій.¹

Під тиском США ізраїльський уряд погодився припинити вогонь. Президент Ліндон Джонсон у своєму посланні до голови Ради Міністрів СРСР Олексія Косигіна запевнив, що Ізраїль обіцяв зупинити наступ. Це зняло напруженість і дозволило уникнути прямого радянського втручання, хоча загроза військових дій СРСР залишалася серйозною.

Радянські військово-морські сили, що мали значну присутність у східному Середземномор'ї, отримали наказ прямувати до сирійського узбережжя. На той момент СРСР фактично контролював цю частину Середземного моря, оскільки головні сили Шостого флоту США були навмисно розташовані в центральній частині регіону. Така позиція США була спрямована на уникнення звинувачень у підтримці ізраїльських військових дій з боку арабських країн.²

Деякі ізраїльські історики припускають, що СРСР розглядав можливість висадки військ на ізраїльському узбережжі, однак таких кроків

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 81

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 81

не було здійснено, частково через дипломатичні зусилля США і оперативні дії в ООН. Попри це, демонстрація радянської сили мала серйозний вплив на розвиток подій і змусила Вашингтон посилити тиск на свого союзника, щоб уникнути ескалації конфлікту до прямого зіткнення між наддержавами.

В «Шестиденній війні» 1967 р. зіткнення інтересів СРСР і США показало, як локальні конфлікти можуть перерости в глобальну кризу. СРСР і США підтримували протилежні сторони: Радянський Союз стояв на боці арабських країн, а США, хоч і не надали Ізраїлю прямої військової підтримки під час конфлікту, стратегічно орієнтувалися на нього як на свого союзника.¹

Дії СРСР, зокрема посилення військово-морської присутності, готовність до потенційного втручання та жорсткі дипломатичні заяви, були спрямовані на запобігання розгрому Єгипту й Сирії, а також на утримання США від прямого втручання. Одночасно США через розгортання Шостого флоту демонстрували готовність протидіяти будь-якому радянському втручання. У результаті завдяки дипломатичним зусиллям, зокрема постійним переговорам через «гарячу лінію», вдалося уникнути прямої конфронтації між наддержавами.

Війна закріпила стратегічні орієнтири обох країн у регіоні. США посилили підтримку Ізраїлю, що стало основою їхньої близькосхідної політики. СРСР, у свою чергу, зміцнив союз із Єгиптом і Сирією, надаючи їм військову і технічну допомогу. Це сприяло зростанню напруги в регіоні, що призвело до нових конфліктів у майбутньому.

1 липня 1968 р. відбувся трьохсторонній договір про нерозповсюдження ядерної зброї – США, СРСР і Великобританія (пункти про атомну енергію).² Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), підписаний 1 липня 1968 р. між США, СРСР і Великобританією, став

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 81

² Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

важливим етапом у міжнародних зусиллях з обмеження ядерного озброєння та сприяння мирному використанню атомної енергії. Українська РСР, будучи частиною Радянського Союзу, не мала власної зовнішньої політики, але відігравала важливу роль у здійсненні ядерних програм, що стосувались як військової, так і мирної атомної енергетики.¹

На території УРСР розміщувалися ключові об'єкти ядерної інфраструктури. Україна була важливим центром ядерної науки та техніки: тут знаходились науково-дослідні інститути, що займалися атомною енергетикою та фізикою, зокрема в Києві та Харкові. Українські підприємства також працювали над розробкою та виробництвом ядерних технологій для потреб СРСР.

Оскільки Українська РСР була частиною Радянського Союзу, всі міжнародні угоди, підписані СРСР, включаючи ДНЯЗ, застосовувалися й до УРСР. Зокрема, це означало, що на території республіки не можна було розміщувати нові ядерні озброєння чи розповсюджувати ядерну зброю, що відповідало нормам ДНЯЗ.²

Із іншого боку, Україна також активно брала участь у розвитку мирного використання атомної енергії. На її території були побудовані атомні електростанції, проводилися дослідження у галузі ядерної медицини та інших застосувань атомної енергії. Це узгоджувалося з одним з основних принципів ДНЯЗ — сприяння розвитку мирного атома, тобто використання ядерної енергії для забезпечення енергетичних потреб і розвитку наукових технологій.

Після розпаду СРСР Україна успадкувала значний ядерний потенціал, який на той момент включав величезну кількість ядерних боєприпасів та технологій. Однак, у 1994 р. Україна підписала Будапештський меморандум,

¹ Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 81

² Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 81

погодившись відмовитися від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки з боку США, Великобританії та Росії.¹

У серпні 1968 р. відбулося Радянське вторгнення до Чехословаччини.² Радянські, польські, східнонімецькі, болгарські та угорські війська вторглися в Чехословаччину 20 серпня 1968 р. і скинули реформістський уряд Олександра Дубчека, який розпочав програму економічної та політичної лібералізації («Празька весна»). Сполучені Штати виступили співавторами резолюції Ради Безпеки ООН, яка засудила вторгнення та закликала до негайного виведення сил Варшавського договору; він також призупинив низку американсько-радянських угод про обмін та відклав ратифікацію Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Пізніше Брежнєв виправдовував вторгнення твердженням, відомим як доктрина Брежнєва, що коли внутрішні чи зовнішні сили, ворожі соціалізму, прагнуть відновити капіталістичний порядок у будь-якій соціалістичній державі, усі інші соціалістичні держави мають право втрутитися.

Вторгнення в Чехословаччину 1968 р. було однією з найтрагічніших сторінок історії Європи ХХ століття. Його відлуння відчувалося в усіх країнах соціалістичного табору, зокрема й в Українській РСР.³

Керівництво УРСР, як і інших союзних республік, повністю підтримало рішення радянського керівництва про введення військ до Чехословаччини. Це було продиктовано необхідністю збереження єдності соціалістичного табору та протистояння "імперіалістичним силам".

Вторгнення було виправдано необхідністю захистити "досягнення соціалізму" в Чехословаччині від "контрреволюційних сил". Українські

¹ Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

² Дмитрук В. І. Празька весна 1968 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2011. — Т. 8 : Па — Прик. — С. 484.

³ Дмитрук В. І. Празька весна 1968 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2011. — Т. 8 : Па — Прик. — С. 484.

пропагандистські засоби масової інформації активно підтримували цю точку зору, зображуючи події в Чехословаччині як загрозу для всього соціалістичного ладу.

Українські військові підрозділи брали участь у вторгненні. Їх відправляли на територію Чехословаччини для "наведення порядку" та "захисту соціалістичних здобутків".¹

Більшість населення УРСР, піддаючись впливу державної пропаганди, підтримувала рішення про введення військ до Чехословаччини. Багато хто вірив у офіційну версію подій і вважав, що радянські війська виконують благородну місію.

Однак, серед інтелігенції, студентської молоді та частини робітників були й ті, хто негативно сприйняв вторгнення. Вони розуміли, що це порушення суверенітету іншої держави і придушення прагнення до свободи. Проте, висловити свою незгоду було дуже небезпечно через репресії.

Незважаючи на цензуру, серед людей ходили чутки та непідтверджена інформація про події в Чехословаччині. Багато хто розумів, що офіційна версія не відповідає дійсності.

Після придушення невдоволення у Чехословаччині, керівництво Радянського Союзу перемикнулося до Латинської Америки, ближче до кордонів США, зробивши спробу розмістити у вересні 1969 р. базу підводних човнів на Кубі. Після протесту США проти прибуття радянської флотилії та будівництва радянської бази підводних човнів на Кайо Алькатрас у затоці Сьєнфугос на Кубі та кількох дипломатичних обмінів радянський посол Анатолій Добринін підтвердив домовленості 1962 р. про те, що радянські наступальні озброєння не будуть розміщені на Кубі. Сполучені Штати та Радянський Союз представили проект договору

¹ Дмитрук В. І. Празька весна 1968 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2011. — Т. 8 : Па — Прик. — С. 484.

Комітету ООН з роззброєння в Женеві 7 жовтня 1969 р., що в свою чергу призвело до ратифікації цього договору 24 листопада 1969 р.¹

Переговори щодо обмеження озброєнь продовжувалися протягом всього 1970-го р. Відбулося декілька серйозних зустрічей, в результаті яких в лютому 1971 р. було домовлено про заборону ядерної зброї на морському дні, договір про це підписали 63 світу (на основі проекту від 7 жовтня 1969 р.)². Цей рік також ознаменувався такими угодами як: Чотиристороння угода (Сполучені Штати, Радянський Союз, Франція та Велика Британія) щодо Берліна, яка була покликана покращити ситуацію щодо безперешкодного руху людей і товарів між західними секторами Берліна та федеральним сектором Республіки Німеччина. Ще більш важливою стала Угода, підписана 30 вересня 1971 р. між Сполученими Штатами та Радянським Союзом, яка призвела до зниження напруги у ядерних питаннях та передбачала негайне повідомлення про незрозумілу ядерну детонацію та попереднє повідомлення про запуски ракет³.

Низки таких домовленостей знизили градус напруги між СРСР та США, що саме і було результатом дипломатичних місій обох країн. Ці тенденції дали позитивні зрушення і у травні 1972 р. президент Річард М. Ніксон приїхав до Москви для зустрічі з Л. Брежнєвим⁴. Лідери підписали Договір про протиракетну оборону (ПРО) і Тимчасову угоду про Договір про обмеження стратегічних озброєнь (SALT I), обидва з яких протягом багатьох місяців вели переговори в Гельсінкі та Відні. Р.М. Ніксон і Л. Брежнєв також уклали угоди щодо охорони здоров'я, екологічного

¹ Паскевич А. США та СРСР 52 роки тому підписали головний ядерний договір: у чому була його суть // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/ssha-ta-srsr-52-roki-tomu-pidpisali-golovnij-yadernij-dogovir-u-chomu-bula-jogo-sut.htm>

² "Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів та у його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення" від 11.02.1971 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://snrii.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodni-konvenciyi-ta-ugodi>

³ Здобутки радянсько-американських домовленостей в обмеженні гонки озброєнь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libnet.com/content/9974_Zdobytki_radyansko_amerikanskih_domovlenostei_v_obmejenni_gonki_ozbroen.html

⁴ Кучик О.С., Заяць О.А. Зовнішня політика України: навч. посібник. Київ: Знання, 2010. 572 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8565.html>

співробітництва, також передбачалися обміни в галузі науки, техніки, освіти та культури. Цим самим вони заклали засади для Декларації основних принципів взаємних відносин.

Двосторонні зустрічі продовжилися і у 1973 р., але вже відповідним візитом Л. Брежнєва до Сполучених Штатів (зустрічі з Р.М.Ніксоном у Вашингтоні, Кемп-Девіді та Сан-Клементе 18-24 червня 1973 р.)¹. Обидва лідери підписали дев'ять угод, включаючи Угоду про запобігання ядерній війні та Угоду про основні принципи переговорів щодо подальшого обмеження стратегічних наступальних озброєнь. Інші угоди, підписані на саміті, стосувалися наукового співробітництва, сільського господарства, торгівлі та інших двосторонніх питань. У спільному комюніке висловлено «глибоке задоволення» укладенням Паризької угоди щодо В'єтнаму, яка була підписана минулого січня².

У жовтні 1973 р. відбулася зустріч зі скорочення збройних сил у Відні.³ Сполучені Штати, Радянський Союз та інші країни НАТО та Варшавського договору зустрілися у Відні в жовтні 1973 р., щоб розпочати переговори про взаємне та збалансоване скорочення збройних сил (MBFR) для скорочення звичайних збройних сил у Європі до рівних і нижчих рівнів.⁴

Віденська зустріч стала важливим проривом у двох ключових напрямках — військовому та гуманітарному. По-перше, було узгоджено початок безпрецедентних переговорів щодо звичайних збройних сил у Європі в межах процесу НБСЄ, що стало значним кроком до розширення політичної розрядки на військову сферу. У гуманітарному аспекті вперше сформульовано концепцію «людського виміру» НБСЄ.

¹ United States Relations with Russia: The Cold War // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85895.htm>

² Пивоваров С., Гусєв Г. 50 років тому президент США Річард Ніксон оголосив про відставку. Він обіцяв завершити велику війну, помиритися з Китаєм і Росією, але погорів на політичному скандалі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://babel.ua/texts/109687-50-rokiv-tomu-prezident-ssha-richard-nikson-ogolosiv-pro-vidstavku-vin-obicyav-zavershiti-veliku-viynu-pomiritisya-z-kitayem-i-rosiyeyu-ale-pogoriv-na-politichnomu-skandali>

³ Donald L. Clark, “What’s an MBFR?” Air University Review 27, no. 5 (July-August 1976): 51-64

⁴ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.

З 17 лютого 1987 р. до 10 січня 1989 р. у рамках Віденської зустрічі відбувалися консультації між 23 країнами — членами НАТО та ОВД. У результаті було узгоджено мандат для переговорів щодо звичайних збройних сил у Європі. СРСР і держави ОВД зробили кроки для розблокування переговорів про взаємне скорочення збройних сил та озброєнь у Центральній Європі, які тривали безрезультатно з жовтня 1973 р.. Це дозволило досягти взаємоприйнятних домовленостей. Додатковий імпульс консультаціям надала заява Михайла Горбачова в ООН 7 грудня 1988 р. про одностороннє скорочення радянських збройних сил. Передбачалося зменшення в європейській частині СРСР на 10 тисяч танків, 8,5 тисяч артилерійських систем, 800 бойових літаків, а також скорочення особового складу на 500 тисяч осіб.¹

Крім того, була досягнута домовленість про значне розширення зони переговорів. Район скорочення включав усю сухопутну територію країн-учасниць у Європі від Атлантики до Уралу, значну частину Туреччини, радянське Закавказзя та всі європейські острови країн-учасниць.²

У червні-липні 1974 р. відбувся Московський саміт. Вотергейтський скандал і неминуча відставка президента Ніксона затьмарили московський саміт у червні та липні 1974 р. та обмежили очікування з обох сторін. Ніксон і Брежнев обговорили контроль над озброєннями та кілька міжнародних і двосторонніх питань. Вони підписали протокол, що обмежує кожну сторону одним об'єктом ПРО замість двох, дозволених у Договорі про ПРО 1972 р., і Договір про заборону випробувань порогової кількості, який обмежує масштаб підземних випробувань ядерної зброї. Сполучені Штати ніколи не ратифікували Договір про заборону випробувань через занепокоєння щодо можливості його перевірки. Уряди підписали ще кілька документів, які стосуються наукової співпраці, культурних обмінів та інших двосторонніх

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.

питань. Ніксон і Брежнєв також домовилися вивчити можливість 10-річного терміну для договору SALT, який відкрив шлях для Владивостоцької угоди через кілька місяців. У комюніке підтверджено домовленість про проведення регулярних зустрічей.¹

Московський саміт став важливою подією в контексті Холодної війни та американо-радянських відносин, хоча його результати були обмеженими через внутрішньополітичні проблеми в США, зокрема Вотергейтський скандал і майбутню відставку президента Річарда Ніксона.

Лідери домовилися скоротити кількість дозволених об'єктів протиракетної оборони (ПРО) до одного для кожної сторони, що змінило попередні положення Договору про ПРО від 1972 р. Цей договір встановлював обмеження на масштаб підземних випробувань ядерної зброї. Однак він так і не був ратифікований США через побоювання щодо можливості його перевірки. Було підписано низку угод, які стосувалися наукових досліджень, культурних обмінів та інших аспектів двосторонніх відносин.

Ніксон і Брежнєв погодилися розглянути 10-річний термін для нового договору щодо обмеження стратегічних озброєнь (SALT). Це проклало шлях до укладення Владивостоцької угоди пізніше того ж р. У спільному комюніке наголошувалося на необхідності продовження регулярних переговорів між сторонами для підтримання діалогу.²

Переговори у Відні стали важливим кроком у зниженні напруженості під час Холодної війни. Вони сприяли поступовому переходу до більш структурованого діалогу між двома військовими блоками та створили основу для майбутніх угод про контроль над озброєннями, таких як Договір про звичайні збройні сили в Європі (1990). Глобальна спільнота отримала

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

перспективу зменшення ризику збройних конфліктів у Європі та економічних вигод від зменшення військових витрат.¹

Обговорення на Московському самміті сприяли розвитку взаєморозуміння між двома наддержавами. Зокрема протокол до Договору про ПРО зміцнив підвалини для більш суворого контролю над стратегічними озброєннями. Договір про заборону випробувань порогової кількості продемонстрував спільне прагнення обмежити розвиток ядерної зброї, хоча його невиконання свідчило про складнощі у верифікації. Угода про вивчення SALT на 10 років сприяла формуванню Владивостоцької угоди 1974 р., яка стала ще одним важливим кроком у ядерному роззброєнні.

Ці заходи закріпили тенденцію до розрядки, яка тимчасово зменшила напруженість у міжнародних відносинах.

УРСР, як союзна республіка Радянського Союзу, не мала самостійної зовнішньої політики, однак отримала певні переваги після цих подій. Участь СРСР у переговорах і домовленостях створювала передумови для подальшої участі УРСР у роботі міжнародних організацій, зокрема ООН, де вона була представлена окремо від СРСР. Домовленості між США та СРСР про співпрацю в науці та культурі відкрили можливості для обміну досвідом, що могло мати непрямий вплив на розвиток наукових установ в УРСР.

Угоди сприяли зменшенню ризику ескалації Холодної війни, встановленню основ для контролю над озброєннями та більш стійкого мирного співіснування. Підписані документи про співпрацю в науці та культурі започаткували нові формати міжнародної взаємодії.²

Відсутність ратифікації деяких угод (наприклад, Договору про заборону випробувань порогової кількості) свідчила про недовіру між сторонами. Вотергейтський скандал значною мірою обмежив можливості адміністрації Ніксона щодо довгострокових ініціатив.

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Загалом, ці зустрічі стали важливими для зміцнення довіри та діалогу між Сходом і Заходом. Для УРСР вони принесли непрямі переваги у формі можливостей для інтеграції в глобальні процеси через СРСР.

У листопаді 1974 р. відбулася Владивостоцька зустріч. Дискусії між президентом Джеральдом Р. Фордом і Брежнєвим 23 і 24 листопада 1974 р. були зосереджені на обмеженні стратегічних озброєнь, а також на низці двосторонніх і міжнародних питань, включаючи Наряду з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) і Близький Схід. Форд і Брежнєв виступили зі спільною заявою щодо стратегічних наступальних озброєнь (Владивостоцька угода) і спільним комюніке із закликом продовжувати зусилля щодо обмеження озброєнь і розвитку економічного співробітництва. Владивостоцька угода забезпечила деякі з основних елементів Договору SALT II.¹

У грудні 1974 р. Конгрес США ухвалив поправку Джексона-Веніка до Закону про реформу торгівлі. Це поставило Радянському Союзу статус недискримінаційної торгівлі в залежність від лібералізації еміграції.

У липні 1975 р. відбулася місія «Аполлон-Союз». У липні 1975 р. Сполучені Штати та Радянський Союз провели випробувальний проект «Аполлон-Союз» — спільну космічну роботу, кульмінацією якої стало об'єднання двох апаратів.²

У Липені-серпені 1975 р. відбулася зустрічі НБСЄ в Гельсінкі. У липні та серпні 1975 р. під час двох сесій у Гельсінкі, безпосередньо перед і після Наряди з безпеки та співробітництва в Європі, Форд і Брежнєв безуспішно намагалися досягти подальшої угоди щодо обмеження стратегічних озброєнь. Розбіжності між двома урядами щодо крилатих ракет і радянського бомбардувальника Backfire завадили бажанням Форда зміцнити співпрацю між двома наддержавами та укласти угоду SALT II. Форд і

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Брежнєв провели дискусії з інших питань, включаючи арабо-ізраїльський конфлікт і зв'язок між радянською еміграційною політикою та статусом найбільшого сприяння в торгівлі.¹

Відносини між США і СРСР за президентства Річарда Ніксона та Джеральда Форда пройшли через суттєві зміни, хоча обидва лідери прагнули до продовження політики розрядки, спрямованої на зменшення напруженості між наддержавами в умовах Холодної війни.²

У період Ніксона ключовою подією стало підписання Договору про обмеження стратегічних озброєнь (SALT I) у 1972 р., що стало значним проривом у двосторонніх відносинах. Ніксон і Генрі Кіссінджер (держсекретар) активно використовували *реальполітик*, балансуючи між тиском на СРСР і співпрацею. Відносини значною мірою були засновані на довірі, створеній під час особистих зустрічей Ніксона з Брежнєвим. Вони вміли досягати компромісів, що посилювало взаєморозуміння.

У період Форда після відставки Ніксона у 1974 р. успадкував політику розрядки, але йому бракувало харизми та політичного впливу Ніксона. Владивостоцька угода 1974 р. про стратегічні наступальні озброєння заклала основу для SALT II, але угоду так і не було ратифіковано через розбіжності між сторонами (зокрема, щодо крилатих ракет і бомбардувальників Backfire). Взаємодія Форда з Конгресом була складнішою: поправка Джексона-Веніка, ухвалена у грудні 1974 р., створила напругу, оскільки вона прив'язувала торговельні відносини США з СРСР до лібералізації радянської еміграційної політики. Це стало символом втручання у внутрішні справи СРСР, що викликало роздратування радянського керівництва.³

Радянський Союз розглядав американські вимоги щодо прав людини та еміграції як втручання у внутрішні справи. Поправка Джексона-Веніка

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

³ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

призвела до припинення вигідних для СРСР економічних ініціатив, що впливало на двосторонню довіру.

Відсутність компромісу щодо крилатих ракет і радянських стратегічних бомбардувальників унеможливила укладення нового договору SALT II. Форд прагнув посилити контроль над гонкою озброєнь, але радянська сторона вважала, що США намагаються зберегти стратегічну перевагу.¹

Форд був менш досвідченим у міжнародній дипломатії, ніж Ніксон. Його адміністрації бракувало чіткого бачення щодо взаємовідносин із СРСР. Брежнєв, навпаки, ставав дедалі менш ефективним через погіршення стану здоров'я.

Провал переговорів посилив гонку озброєнь. США і СРСР витрачали значні ресурси на розвиток нових військових технологій. У міжнародному масштабі Холодна війна знову загострилася, а країни третього світу залишалися полем для протистояння.²

Українська РСР залишалася важливою частиною радянського військово-промислового комплексу, і гонка озброєнь стимулювала розвиток військових заводів, науково-технічних інститутів і військової інфраструктури в Україні. Поправка Джексона-Веніка мала символічне значення для радянських громадян, зокрема євреїв, які прагнули емігрувати. Однак, реальні масштаби еміграції з УРСР залишалися обмеженими через суворі радянські обмеження. Політика "розрядки", навіть у частковому вигляді, забезпечила Українській РСР нові культурні контакти, а також часткове розширення академічних і професійних обмінів. Але це мало вплив на обмежене коло осіб.

Перехід від періоду Ніксона до Форда ознаменував поступовий відхід від динамічного діалогу та компромісів. Попри деякі успіхи, такі як

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Владивостоцька угода, ускладнення внутрішньополітичної ситуації в США та небажання СРСР поступатися ключовими позиціями призвели до уповільнення процесу розрядки. Це мало довготривалі наслідки для обох країн і для світу, зокрема для УРСР, яка залишалася важливою частиною радянської системи, залежної від суперечливих ідеологічних та стратегічних цілей СРСР.¹

Президент Джиммі Картер і Брежнєв підписали Договір SALT II на саміті у Відні в червні 1979 р. Картер і Брежнєв також обговорили інші питання контролю над озброєннями, включаючи продовження процесу SALT. Вони мали широкий обмін думками щодо прав людини та торгівлі, Близького Сходу, Афганістану, Африки, Китаю та інших регіональних питань. Лідери двох країн також виступили зі спільною заявою про принципи та основні напрямки подальших переговорів щодо обмеження стратегічних озброєнь. Сполучені Штати ніколи не ратифікували Договір SALT II.²

Після кількох років переговорів Сполучені Штати та Радянський Союз у червні 1979 р. уклали контракт на будівництво нового комплексу посольства США в Москві.

20 грудня 1979 р. НАТО одноголосно прийняла подвійну стратегію протидії розгортанню радянських ракет SS-20, яка почала діяти в 1977 р. Стратегія передбачала переговори з Радянським Союзом щодо озброєнь для відновлення балансу ядерних сил середньої дальності (РСМД). на найнижчому можливому рівні та модернізація сил РСМД НАТО шляхом розгортання наземних крилатих ракет і Pershing II, починаючи з грудня 1983 року.³

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

³ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Після 8 місяців відсутності американсько-радянських контактів на високому рівні державний секретар Едмунд Маскі та радянський міністр закордонних справ Андрій Громико коротко зустрілися в Женеві в травні 1980 року.

Сполучені Штати та ще 63 країни бойкотували XXII Олімпіаду, яка проходила в Москві влітку 1980 р.

Маскі та Громико зустрілися в Нью-Йорку 25 вересня 1980 року. Вони домовилися розпочати попередні переговори щодо ракет середньої дальності та підтвердили свій нейтралітет в ірано-іракській війні.¹

В економіці США в період до президентства Рейгана спостерігалася стагфляція — поєднання високої інфляції та високого безробіття. Це було результатом нафтових шоків 1970-х років, глобальної конкуренції та неефективності економічної політики. Значно зріс державний борг через збільшення федеральних витрат та неефективність у податковій політиці.

Під час 1970-х р. в США зросли соціальні проблеми, зокрема злочинність, нерівність у доходах та проблеми у сфері освіти. У суспільстві спостерігалася зростання культурних розбіжностей між консервативною та ліберальною частинами населення. Це було пов'язано з питаннями прав жінок, расової рівності та культурного ідентичності.²

У цей період США очолювали президенти-демократи, як Джеральд Форд та Джиммі Картер, чиї адміністрації не могли ефективно вирішувати серйозні економічні та соціальні проблеми. Посилився політичний розкол між демократами та республіканцями, що ускладнювало прийняття ефективних рішень у Конгресі.

Зростав вплив консервативного руху у США, включаючи підтримку релігійних груп та різноманітних громадських організацій. Республіканці

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

почали використовувати риторику, орієнтовану на зниження податків, обмеження ролі держави в економіці та відновлення військової потужності.

До Рейгана у США спостерігалось поглиблення конфронтації зі СРСР. Відносини між двома наддержавами були дуже напруженими, і Холодна війна продовжувала впливати на світову політику. У цей період спостерігалось постійне зростання ядерної зброї обох сторін і висока напруга у відносинах між США та СРСР.¹

Наприкінці 1960-х і у 1970-х роках США деякий час намагалися здійснювати політику розрядки напруженості у відносинах із Радянським Союзом. Однак ця політика часто не була успішною через постійні ідеологічні розбіжності та суперечності в інтересах обох країн.

США активно підтримували свої європейські союзники та структури НАТО. Проте через різні погляди на зовнішню політику між США та європейськими країнами часто виникали розбіжності.

Для США важливо було підтримувати присутність військових баз у Західній Європі, щоб стримувати можливі дії СРСР у регіоні та гарантувати стабільність НАТО.²

Зовнішня політика США на Близькому Сході була значною мірою визначена необхідністю забезпечити стабільність нафтових ринків та захист інтересів в регіоні. Відносини між США та Іраном були складними через Ісламську революцію в Ірані та захоплення американських заручників у Тегерані. Зі свого боку, підтримка США Іраку в його конфлікті з Іраном також мала значний вплив на зовнішню політику.

До Рейгана адміністрації республіканців та демократів робили ставку на збільшення військового потенціалу та витрати на оборону.

Політика передбачала необхідність оновлення та посилення стратегічного ядерного арсеналу та військової інфраструктури. Зовнішньо-

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

політична стратегія США перебувала в стані пошуку рівноваги між конфронтацією та спробами розрядити напругу у відносинах зі СРСР, а також між необхідністю підтримувати союзницькі відносини у НАТО та стратегічними інтересами на Близькому Сході. Ці виклики сформували необхідність жорсткішої та більш агресивної зовнішньої політики Рейгана, яка мала на меті посилити позиції США у глобальному масштабі.¹

З приходом Р. Рейгана США змінило вектор міжнародної політики щодо СРСР і знову починається новий етап протистоянь.²

Після приходу до влади Рональда Рейгана в 1981 р., зовнішньополітичний вектор США по відношенню до СРСР значно змінився. Хоча на початкових етапах своєї політичної кар'єри він сповідував ідею роззброєння, його ставлення до Радянського Союзу змінилося через ключові події та ситуацію у світі, особливо в Польщі.

Однією з причин зміни став спалах протестів у Польщі, де в серпні 1980 р. було створено незалежний профспілковий рух "Солідарність". Цей рух очолював Лех Валенса і став символом боротьби за свободу та права людини в країнах Східного блоку. Після введення воєнного стану в Польщі в грудні 1981 р., багато американців почали бачити необхідність жорсткішої лінії у відносинах із Радянським Союзом. США почали підтримувати "Солідарність" як символ боротьби за свободу, а також ввести жорстокі економічні санкції проти СРСР.

Згодом Рейган став прихильником значного збільшення військових витрат, щоб створити більш потужну армію та оборонну інфраструктуру. Він вірив, що посилення військової потужності США дозволить ефективніше протистояти Радянському Союзу і тиснути на нього в переговорах про роззброєння. Програма Ініціатива стратегічної оборони (SDI), відома як

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

"Зоряна війна", демонструвала готовність США інвестувати великі ресурси для створення системи протиповітряної та космічної оборони.¹

Рейган був відомий своєю жорсткою риторикою щодо СРСР, звинувачував його у "імперіалізмі", агресивній зовнішній політиці та спробах поширити комунізм у світі. Він розглядав СРСР як головного геополітичного ворога, а не партнера для переговорів, що кардинально відрізняло його позицію від попереднього президента Джиммі Картера.

Розвернення Рональда Рейгана у відносинах із СРСР було викликано складною ситуацією в Польщі та бажанням створити більш потужний оборонний потенціал. Рейган вважав, що лише жорстка політика і сильна армія дозволять США ефективно протистояти Радянському Союзу та захистити інтереси Заходу.

У квітні 1981 року президент Рональд Рейган оголосив про скасування ембарго на експорт зерна до Радянського Союзу, введеного 7 лютого 1980 року.²

18 листопада 1981 року президент Рейган запропонував відновити переговори щодо контролю над озброєннями, зосередивши увагу на значному скороченні всіх типів озброєнь, які мали назву «Переговори про скорочення стратегічних озброєнь» (START). Він закликав до двосторонніх переговорів між Сполученими Штатами та Радянським Союзом щодо ядерних сил середньої дальності. Рейган оголосив про свою пропозицію Zero-Zero, згідно з якою Сполучені Штати та НАТО скасують розміщення Pershing II і крилатих ракет наземного базування в Західній Європі, якщо Радянський Союз демонтує свої ракети SS-20, SS-4 і SS-5.

Переговори про ядерні сили середньої дальності (INF) між Сполученими Штатами та Радянським Союзом почалися в Женеві 30

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

листопада 1981 р. Сполучені Штати офіційно представили свою пропозицію «нуль-нуль».

У грудні 1981 р. у Польщі влада оголосила воєнний стан, а саме 13 грудня 1981 р. 29 грудня Сполучені Штати запровадили санкції проти уряду Польщі та Радянського Союзу за введення воєнного стану. Коли держсекретар Олександр Хейг зустрівся з радянським міністром закордонних справ Громико в Женеві наступного місяця, Громико відмовився обговорювати ситуацію в Польщі.

2.2. «Глухий кут» зовнішньої політики СРСР як передумова до «великої розрядки» (1982-1985 рр.).

«Глухий кут» у зовнішній політиці СРСР передував періоду «великої розрядки».

Холодна війна досягла свого піку в середині 1960-х. Карибська криза (1962) показала, наскільки небезпечним може бути протистояння між СРСР і США. Це сприяло усвідомленню потреби у зниженні ризику глобального ядерного конфлікту.¹

Постійна гонка озброєнь вимагала величезних ресурсів, що послаблювало економіку Радянського Союзу. Хоча військово-промисловий комплекс залишався одним із ключових елементів радянської економіки, його тягар був надто важким навіть для планової системи.

Конфлікт із Китаєм, який загострився наприкінці 1950-х і на початок 1960-х років, створив загрозу «двофронтового протистояння». Китай не лише вийшов із орбіти радянського впливу, але й активно конкурував за лідерство у соціалістичному таборі.²

¹ Володимир Рапопорт. Історична правда. Як руйнувалася економіка СРСР за Брежнєва. Щоденник працівника ЦК - 26 березня 2013 [Електронний ресурс] - <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/26/118013/>

² Володимир Рапопорт. Історична правда. Як руйнувалася економіка СРСР за Брежнєва. Щоденник працівника ЦК - 26 березня 2013 [Електронний ресурс] - <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/26/118013/>

СРСР був змушений підтримувати численні національно-визвольні рухи у країнах третього світу, що було як ідеологічною, так і матеріальною ношею. Проте ефективність такої підтримки часто була сумнівною.

На тлі внутрішніх труднощів, слабкої продуктивності економіки, дефіциту товарів і падіння життєвого рівня населення стало очевидним, що зовнішня політика потребує переорієнтації для забезпечення стабільності.¹

Обидві сторони конфлікту розуміли, що продовження конфронтації може мати катастрофічні наслідки. Це сприяло укладенню перших договорів про контроль над озброєннями (зокрема Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.).

СРСР шукав доступу до західних технологій і кредитів, які були потрібні для модернізації радянської економіки. Захід, зі свого боку, був зацікавлений у розширенні торгівлі з соціалістичними країнами. Прихід Леоніда Брежнєва до влади сприяв переосмисленню зовнішньополітичних підходів. Його прагнення стабільності як всередині країни, так і на міжнародній арені, підштовхнуло до спроб діалогу з Заходом.²

Американська політика, особливо за президентства Річарда Ніксона і Генрі Кіссінджера, спрямовувалася на зниження напруги через стратегічне партнерство (включаючи тристоронню дипломатію США, СРСР та Китаю).

Ці події створили основу для «великої розрядки» періоду відносної стабільності у міжнародних відносинах, що тривав з кінця 1960-х до початка 1980-х років. Вона включала такі важливі етапи, як підписання Гельсінського заключного акта (1975) і стратегічні угоди з обмеження озброєнь (СНО-1, Договір про ПРО).

Після смерті Леоніда Брежнєва у 1982 р. ситуація в Радянському Союзі, як внутрішня, так і зовнішньополітична, зазнала значних змін. Його

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

смерть ознаменувала кінець періоду застою, хоча система все ще опиралася трансформаціям. Наступниками Брежнєва були Юрій Андропов, Костянтин Черненко і Михайло Горбачов які зіткнулися з новими викликами і вжили різні підходи до вирішення накопичених проблем.¹

Андропов, колишній голова КДБ, очолив країну в умовах серйозних соціально-економічних труднощів. Він прагнув навести порядок у державному апараті, почав боротьбу з корупцією та неефективністю. Проте ці заходи мали обмежений характер і не зачіпали системних проблем. Намагався підвищити трудову дисципліну, що включало перевірки на робочих місцях і суворий контроль за виконанням планів. Займав жорстку позицію щодо Заходу, особливо у контексті розміщення американських ракет середньої дальності в Європі. Водночас він демонстрував готовність до діалогу, хоча переговори не мали значного успіху через посилення конфронтації. Він залишався при владі лише 15 місяців через проблеми зі здоров'ям, і багато його ініціатив залишилися незавершеними.

Черненко, політичний ветеран із консервативними поглядами, фактично став символом спроби повернутися до брежнєвського статус-кво. Він уникав будь-яких серйозних змін у системі. Соціально-економічна криза поглиблювалася. Залишався прихильником жорсткої лінії у відносинах із Заходом. Переговори про контроль над озброєннями застоювалися, а конфронтація продовжувала наростати. Правління Черненка тривало лише трохи більше року через його слабе здоров'я. Він помер у березні 1985 р., і ця подія відкрила шлях до кардинальних змін.²

Прихід Горбачова до влади став поворотним моментом в історії Радянського Союзу. Він усвідомлював необхідність реформ для подолання глибокої економічної та політичної кризи. Горбачов ініціював масштабні економічні та політичні реформи, спрямовані на модернізацію країни. Вони включали елементи ринкової економіки, зокрема часткову децентралізацію

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

управління, але ці реформи супроводжувалися численними помилками. Політика гласності дозволила суспільству обговорювати проблеми, які раніше замовчувалися. Це призвело до зростання громадської активності, але також виявило приховану глибину кризових явищ. Він прагнув закінчити Холодну війну. Він нормалізував відносини із Заходом, підписав низку угод про скорочення озброєнь (СНО-1, Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності) і вивів радянські війська з Афганістану (1989). Однак реформи Горбачова не змогли стабілізувати ситуацію. Навпаки, вони прискорили дезінтеграцію Радянського Союзу через посилення національних рухів, економічні труднощі та боротьбу за владу.¹

Після смерті Брежнєва відносини між Радянським Союзом і західними країнами спочатку погіршилися. У період Андропова і Черненка СРСР зайняв консервативну позицію в зовнішній політиці. Загострення відносин сталося через розміщення американських ракет середньої дальності в Європі у відповідь на радянські ракети СС-20. Це створило атмосферу конфронтації, що дістала назву «друга холодна війна». Короткі терміни правління Андропова і Черненка ускладнили довгострокове стратегічне планування. Захід сприймав такі зміни як ознаку слабкості радянської системи, що сприяло більш агресивній зовнішній політиці США за Рональда Рейгана.²

З приходом до влади Михайла Горбачова у 1985 р. зовнішня політика СРСР почала радикально змінюватися. Він виявив готовність до діалогу із Заходом. Його ініціативи, зокрема скорочення ядерних озброєнь і відкритість до дипломатії, сприяли нормалізації відносин. Пом'якшив контроль над країнами Східного блоку, що дозволило їм почати демократичні реформи. Ця позиція стала вирішальною для падіння Берлінського муру у 1989 р. Готовність Горбачова співпрацювати з

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

американським президентом Рейганом і його наступником Джорджем Бушем-старшим пришвидшила завершення Холодної війни.¹

Політика СРСР після 1982 р., особливо в період Горбачова, послабила зв'язки з союзниками: Внутрішні економічні й політичні проблеми послабили вплив Радянського Союзу на союзні країни Східної Європи. Політика невтручання Горбачова в справи країн соціалістичного блоку дозволила мирні революції у Польщі, Чехословаччині, Угорщині, Румунії та НДР. Це привело до розпаду Варшавського договору у 1991 р.. СРСР поступово зменшував підтримку революційних рухів у країнах Африки, Латинської Америки та Азії через економічні труднощі.

Внаслідок нестабільності у СРСР світ почав переходити від двополярної моделі до більш багатополлярної. Слабкість Радянського Союзу дала змогу Сполученим Штатам затвердити своє домінування у глобальних справах наприкінці Холодної війни. Китай, дистанціювавшись від СРСР ще в 1960-х роках, почав активно розвивати свою економіку, використовуючи перехідний період для закріплення своїх позицій на міжнародній арені. Розпад радянського впливу на Східну Європу сприяв об'єднанню Німеччини та зміцненню Європейського Союзу як окремого центру сили.²

Внутрішня нестабільність у керівництві СРСР зробила країну менш здатною до активної зовнішньої політики. Економічна криза у СРСР обмежувала його можливості впливати на міжнародні події. У 1991 р. Радянський Союз припинив існування, що повністю змінило геополітичний ландшафт і завершило період двополярності.

Рональд Рейган, який почав своє президентство в 1981 р. з жорсткої антисоюзницької риторики і політики нарощування озброєнь, з другої половини 1980-х років змінив свій підхід і активно заговорив про скорочення озброєнь.³

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

³ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Прихід до влади Михайла Горбачова в 1985 р. та його прагнення до реформ (перебудови і гласності) створили нову атмосферу у відносинах між СРСР і Заходом. Він виявив готовність до діалогу і скорочення напруженості, що переконало Рейгана в можливості домовленостей. Зокрема, Горбачов оголосив про одностороннє скорочення ядерного арсеналу і замороження розміщення нових ракет, що стало жестом доброї волі.

У перші роки Рейган підкреслював необхідність стримування СРСР через гонку озброєнь, однак із часом він став усвідомлювати катастрофічні наслідки ядерного конфлікту. Наприклад інцидент 1983 р., коли радянська система попередження помилково виявила американський ядерний удар, а війни вдалося уникнути лише завдяки стриманості радянського офіцера Станіслава Петрова. Цей випадок підкреслив вразливість обох сторін до технічних і людських помилок. У США і світі зростала антиядерна громадська думка. Масові протести проти розміщення ядерних ракет у Європі вимагали активних дій для скорочення озброєнь.¹

Гонка озброєнь вимагала значних витрат як для СРСР, так і для США. Рейган прагнув підтримувати економічну перевагу США, однак тривале нарощування військових витрат починало викликати критику всередині країни. Скорочення озброєнь дозволяло спрямувати більше ресурсів на внутрішні потреби. Підтримка громадянського суспільства США і країн-союзників, які також хотіли зниження військових витрат, була важливою для адміністрації Рейгана.²

Рейган, який починав із жорсткої риторики щодо СРСР (знамените визначення «Імперія зла»), поступово змінив свої погляди. Зустрічі з Горбачовим допомогли Рейгану побачити радянського лідера як щирого партнера у прагненні миру. Після саміту в Рейк'явіку (1986) і наступних

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

переговорів Рейган почав сприймати скорочення озброєнь як ключову частину своєї історичної спадщини.¹

СРСР на той час переживав серйозну економічну і соціальну кризу, і Горбачов відкрито демонстрував готовність до компромісу. Він почав поступово скорочувати свою військову присутність у світі, зокрема у Східній Європі та Афганістані. Ця зміна викликала менше занепокоєння США щодо радянської загрози, що сприяло переговорам.

Рейган і Горбачов досягли кількох важливих домовленостей, які стали проривом у питаннях озброєнь. Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності (РСМД), підписаний у 1987 р., став першою угодою, яка передбачала фактичне знищення цілої категорії ядерної зброї. Ця домовленість відкрила двері для подальших переговорів щодо скорочення стратегічних озброєнь (СНО-1).²

Так у лютні-березні 1982 р. Сполучені Штати відмовилися від скорочення озброєнь. На початку 1982 р. Брежнєв запропонував скоротити на дві третини американські та радянські арсенали ядерної зброї середньої дальності в Європі до 1990 р.. Сполучені Штати офіційно відхилили план 10 лютого. 16 березня Брежнєв оголосив, що Радянський Союз призупиняє розгортання ядерної зброї. нової ядерної зброї в Росії та погрожував помстою, якщо Сполучені Штати розмістять нові ракети середньої дальності в Західній Європі.

У жовтні 1982 р. було зняте зернове ембарго. Так на двосторонніх переговорах у Відні в жовтні 1982 р. Сполучені Штати оголосили, що продадуть Радянському Союзу 23 метричні тонни зерна.

Похорони Брежнєва пройшли у листопаді 1982 р. Брежнєв помер 10 листопада 1982 р. Віце-президент Джордж Г.В. Буш і держсекретар Джордж Шульц очолили американську делегацію до Москви на похорон Брежнєва

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

15 листопада і коротко зустрілися з новим радянським лідером Юрієм Андроповим.¹

Рейгана у січні 1983 р. написав відкритий лист до Європи. Перебуваючи в Берліні в січні 1983 р., віце-президент Буш зачитав «відкритого листа» до Європи від президента Рейгана, в якому Рейган запропонував Андропову «щоб він і я зустрілися де завгодно і коли він захоче, щоб підписати угоду про заборону США і СРСР ракетно-ядерної зброї наземного базування середньої дальності з лиця землі».

Оголошення стратегічної оборонної ініціативи. У національному зверненні 23 березня 1983 р. президент Рейган оголосив про свій намір долучити Сполучені Штати до дослідницької програми під назвою «Ініціатива стратегічної оборони» (SDI) для вивчення можливості оборонних заходів проти ядерних ракет. Його заявленою метою було підтримувати мир, а не покладатися виключно на загрозу відплати та страх взаємного знищення.²

29 березня 1983 р. Сполучені Штати запропонували Тимчасову угоду, згідно з якою НАТО скоротить заплановане розгортання ракет INF більшої дальності (LRINF) до рівня від нуля до 572, якщо Радянський Союз скоротить своє всесвітнє розгортання ракет LRINF до рівного рівня. рівень. 19 травня делегація США представила проект договору, що містить цю пропозицію.

Зняття заборони на переговори щодо зерна. 22 квітня 1983 р. президент Рейган скасував заборону на переговори щодо довгострокових закупівель Радянським Союзом американського зерна.

Збиття рейсу 007 корейських авіаліній. Радянський Союз збив комерційний авіалайнер корейських авіаліній, рейс 007, 1 вересня 1983 р. після того, як він заблукав у радянський повітряний простір. Цей прикрий

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

випадок був частиною дискусій між держсекретарем США Джорджем Шульцем і радянським міністром закордонних справ Громико під час їхніх зустрічей на Мадридській конференції з безпеки та співпраці в Європі через сім днів.¹

На переговорах щодо ДРСМД у вересні 1983 р. Сполучені Штати представили три нові елементи до пропонованої тимчасової угоди, згідно з якою вони (1) не компенсували б усі радянські глобальні розгортання LRINF розгортанням США в Європі (однак вони зберегли б право розгортати в іншому місці, щоб досягти однакової глобальної стелі); (2) буде готовий відповідним чином розподілити скорочення Pershing II і крилатих ракет наземного базування; і (3) розгляне пропозиції щодо наземних літальних апаратів.

У жовтні 1983 р. президент Рейган оголосив, що на переговорах про СНВ Сполучені Штати запропонують взаємне гарантоване скорочення стратегічної зброї, відповідно до якої старі зброї будуть скорочуватися в міру розгортання нових.²

Зрив переговорів INF. 15 листопада 1983 р. Сполучені Штати запропонували, щоб обидві сторони погодилися на однакову глобальну стелю в 420 боєголовок LRINF, хоча вони продовжували висловлювати перевагу знищенню таких ракет. Однак Радянський Союз покинув переговори 23 листопада у відповідь на початок розгортання LRINF США в Західній Європі; Сполучені Штати запропонували відновити переговори щоразу, коли Радянський Союз захоче повернутися.

Зрив переговорів про СНО. Радянський Союз відмовився погодитися на дату відновлення переговорів про СНО після завершення п'ятого раунду переговорів у грудні 1983 р.³

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

³ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Смерть радянського лідера. Генеральний секретар Андропов помер 9 лютого 1984 р. Його наступником став член Політбюро Костянтин Черненко.

Інцидент Кітті Хоук. Американський авіаносець «Кітті Хоук» зіткнувся з радянським атомним підводним човном у Японському морі 21 березня 1984 р., завдавши незначних пошкоджень. Сполучені Штати звинуватили підводний човен у порушенні американсько-радянської угоди про військово-морські маневри 1972 р.¹

Радянський Олімпійський бойкот. У травні Радянський Союз оголосив, що він не братиме участі в літніх Олімпійських іграх 1984 р. в Лос-Анджелесі, стверджуючи, що Сполучені Штати погано забезпечили безпеку.

У липні 1984 р. було покращення гарячої лінії. Сполучені Штати і Радянський Союз парафували дипломатичну ноту у Вашингтоні 17 липня 1984 р., погодившись внести технічні вдосконалення в 21-річну пряму комунікаційну лінію, або «гарячу лінію», між Вашингтоном і Москвою.²

Пропозиція щодо майбутніх переговорів щодо контролю над озброєннями. В ООН Рейган запропонував широку «парасолькову» структуру для переговорів між Сполученими Штатами та Радянським Союзом з питань контролю над озброєннями. Ці рамки охоплюватимуть: заборону хімічної зброї, реальне скорочення зброї на переговорах про взаємне та збалансоване скорочення зброї (MBFR), заходи щодо посилення взаємної довіри на Конференції із заходів зміцнення довіри та безпеки та роззброєння в Європі (CDE), удосконалення у верифікації, тісній співпраці для зміцнення міжнародних інститутів і практики нерозповсюдження ядерної зброї, а також суттєвого скорочення ядерних арсеналів США та СРСР. 28 вересня президент Рейган і міністр закордонних справ Громико

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

зустрілися в Білому домі, щоб обговорити питання контролю над озброєннями.¹

Женевська зустріч. Держсекретар Шульц і радянський міністр закордонних справ Громико зустрілися в Женеві в січні 1985 р., щоб визначити порядок денний переговорів щодо всебічного контролю над озброєннями. У спільній американсько-радянській заяві вони оголосили про домовленість провести нові переговори для розгляду питань стратегічної ядерної зброї, РСМД і космосу.²

Другий розділ досліджує роль Української РСР у міжнародних відносинах під час періоду блокового протистояння. Участь України в цьому процесі демонструє складність її позиції як частини Радянського Союзу, але також і певну самостійність у зовнішньополітичній діяльності.³

УРСР відіграла важливу роль у реалізації загальносоюзної зовнішньої політики через участь у міжнародних організаціях, таких як ООН, та в підготовці договорів, що мали глобальне значення. Водночас її дипломатична активність залишалася значною мірою обмеженою рамками союзного керівництва.

Аналіз подій, таких як укладення ключових міжнародних угод, розвиток культурного й наукового співробітництва, участь у врегулюванні глобальних конфліктів і реалізації космічних програм, свідчить про внесок УРСР у зміцнення міжнародної стабільності. Однак, ці досягнення були нерозривно пов'язані з радянською ідеологією, що обмежувала суверенну участь республіки у міжнародних відносинах.⁴

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

³ Володимир Хімей. [Сіверянський літопис]. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння.

⁴ Володимир Хімей. [Сіверянський літопис]. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння.

Діяльність УРСР на міжнародній арені відображала складний баланс між інтересами союзної держави та зусиллями республіки щодо розширення своєї присутності у світовій політиці.

Другий розділ аналізує ключові аспекти участі Української РСР у міжнародних відносинах, а також розвиток дипломатичної діяльності республіки у контексті радянської зовнішньої політики в умовах «застою» і кризи 1980-х років.¹

УРСР, хоча і діяла в рамках загальносоюзної політики, відіграла помітну роль у виконанні міжнародних зобов'язань Радянського Союзу, зокрема через участь у роботі ООН, укладанні міжнародних договорів та реалізації культурного й наукового обміну. Водночас самостійність республіки в цих процесах залишалася обмеженою, адже всі важливі рішення ухвалювалися на рівні союзного керівництва.

Період «застою» ознаменувався зростанням бюрократизації та концентрації влади, що впливало на дипломатичну активність УРСР. Попри це, республіка зробила внесок у виконання низки значущих міжнародних домовленостей, включаючи ті, що стосувалися нерозповсюдження ядерної зброї, освоєння космосу та економічного співробітництва.²

Криза зовнішньої політики СРСР початку 1980-х років стала наслідком як внутрішніх економічних труднощів, так і загострення міжнародної напруженості, зокрема через радянську інтервенцію в Афганістані. Ці чинники сприяли усвідомленню необхідності пошуку шляхів до «великої розрядки». Хоча УРСР не брала прямої участі у формуванні нових підходів до зовнішньої політики, її роль у виконанні союзних рішень була незмінною.

Таким чином, участь УРСР у міжнародних відносинах у цей період відображає складну взаємодію між централізованою радянською

¹ Володимир Хімей. [Сіверянський літопис]. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння.

² Володимир Хімей. [Сіверянський літопис]. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння.

дипломатією та прагненням республік до самостійності, що поступово заклало основи для їх майбутнього суверенітету.¹

¹ Володимир Хімей. [Сіверянський літопис]. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння.

РОЗДІЛ III. УРСР НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ В ПЕРІОД ЗАВЕРШЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» (1985-1989 рр.)

3.1. Активізація УРСР у міжнародних відносинах та її членство в міжнародних організаціях (1985-1989 рр.)

Горбачов спочатку обіцяв демократичні зміни, але після 1988 р. почав обмежувати ці принципи через свою монополію на владу. Його позиція підтвердилася тим, що він обіймав посади Голови Верховної Ради СРСР, Президента СРСР, не складаючи попередніх обов'язків.¹

Головною проблемою перебудови стала сама партія КПРС, яка не змогла стати провідною силою реформ. Спроби партії до "само-реформування" були марними і швидко призвели до її опозиції до перебудови. Це вплинуло на функціонування системи та держави загалом.

Кризові процеси в СРСР у середині 1980-х потребували змін у політичному курсі. Горбачов започаткував економічні реформи у кількох етапах:²

- Реформа А. Аганбегяна (1985 р.) – передбачала прискорення розвитку через технологічний прогрес та створення нового господарського механізму.
- Реформа М. Рижкова (1987–1989 рр.) – включала принципи "самостійності" та "самофінансування" для підприємств.
- Концепція переходу до ринкової економіки (1990–1991 рр.) – передбачала створення державного контролю над ринковими механізмами.

Реформи не дали позитивного результату:

- Зниження продуктивності праці та обсягів виробництва
- Зубожіння населення

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

- Розвиток "економіки казино" у приватному секторі, де головною була швидкість отримання прибутку

У 1987-1989 роках в СРСР з'являлося багато неформальних організацій, які переросли у політичні об'єднання. В Україні вони включали:¹

- Українську Хельсінську Спілку
- "Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка"
- Народний рух України за перебудову

Ці рухи висували вимоги незалежності України, відродження культури та мови, боротьби за екологічні питання та підтримували демократичні зміни.

Перебудова Горбачова, а також його ідея "гуманного демократичного соціалізму", не могли втілитися в життя через їхню утопічність та невідповідність новим політичним реаліям. Система виявилася або неефективною для реформування, або потребувала повного руйнування, що врешті призвело до розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України.²

Горбачов проголосив необхідність роззброєння, припинення "холодної війни" та побудови партнерських відносин із Заходом. У 1987 р. було підписано Договір про ліквідацію ракет середньої та малої дальності з США, що стало першим кроком до скорочення ядерного озброєння. Виведення радянських військ з Афганістану (1989 рік) свідчило про завершення агресивної зовнішньої політики, характерної для попередніх років.

Горбачов фактично відмовився від підтримки комуністичних режимів у країнах Варшавського договору, що призвело до падіння соціалістичних

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

урядів у Польщі, Угорщині, Чехословаччині та інших державах. Символом цього процесу стало падіння Берлінського муру в 1989 р. Реформи Горбачова і його діалог із західними лідерами, зокрема з Рональдом Рейганом та Джорджем Бушем-старшим, заклали основу для завершення конфронтації між Сходом і Заходом. Розпад СРСР у 1991 р. змінив геополітичну карту світу, призвівши до появи незалежних держав на пострадянському просторі і перетворення США на єдину наддержаву.¹

Покращення відносин між СРСР і Заходом сприяло зниженню військової напруженості та відкриттю нових можливостей для співпраці у сфері економіки, культури та науки. Процеси демократизації, які розпочалися в Радянському Союзі, мали відлуння у країнах Східної Європи та навіть у деяких авторитарних державах по всьому світу. Світова економіка стала більш глобалізованою після інтеграції пострадянських країн і Східної Європи у міжнародні ринки. Виникнення нових конфліктів на пострадянському просторі, таких як війна в Чечні, конфлікти в Придністров'ї, Абхазії, Осетії, а також питання ядерного нерозповсюдження у нових незалежних державах.

Таким чином, прихід Горбачова ознаменував переломний момент у світовій історії. Хоча його реформи спричинили серйозні труднощі для Радянського Союзу і завершилися його розпадом, вони також відкрили шлях до демократизації, поклали край "холодній війні" і створили нові умови для міжнародного співробітництва.²

У березні 1985 р. помер Черненко. Після смерті Генерального секретаря Костянтина Черненка 10 березня 1985 р. новим Генеральним секретарем Радянського Союзу став член Політбюро Михайло Горбачов. Президентом став Андрій Громико.

Згодом було відновлено переговори щодо зброї. У Женеві Сполучені Штати та Радянський Союз розпочали переговори щодо космосу та ядерної

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

зброї в березні 1985 р.. Сполучені Штати прагнули зменшити кількість наступальних стратегічних озброєнь, ліквідувати або скоротити LRINF та повернути назад ерозію Договору про ПРО 1972 р. Сполучені Штати також хотіли обговорити ідею про те, що обидві сторони повинні відійти від стримування, заснованого виключно на загрозі масованої ядерної відплати, і перейти до більшої залежності від небезпечних засобів захисту.¹

У травні 1985 р. відбулися нові двосторонні торгові угоди. У травні 1985 року Сполучені Штати та Радянський Союз оголосили про нові двосторонні торговельні угоди та американсько-радянський морський пакт.²

У листопаді 1985 р. пройшов Женевський саміт. На саміті в Женеві в листопаді 1985 р. президент Рейган і генеральний секретар Горбачов обговорили порядок денний з чотирьох частин, який зосереджувався на правах людини, регіональних питаннях, двосторонніх питаннях і контролі над озброєннями. Президент наполягав на покращенні радянської практики прав людини, виведенні радянських військ з Афганістану та розв'язанні регіональних конфліктів у ряді країн, включаючи Камбоджу, Анголу, Ефіопію та Нікарагуа. У сфері контролю над озброєннями обидва лідери закликали до якнайшвидшого прогресу у скороченні стратегічних наступальних ядерних сил. Після обговорення питань стратегічної оборони вони погодилися вивчити питання про створення Центрів зменшення ядерної безпеки та прискорити зусилля для укладення ефективною та перевіреною угоди про заборону хімічної зброї. Вони схвалили регулярні обміни між високопосадовцями США та СРСР. Горбачов прийняв запрошення Рейгана відвідати Сполучені Штати в 1986 р., а Рейган погодився відвідати Радянський Союз наступного року. Наприкінці зустрічі Сполучені Штати і Радянський Союз підписали Генеральну угоду про контакти, обміни та співробітництво в науковій, технічній, освітній,

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

культурній та інших галузях і оголосили про відновлення цивільного авіасполучення.¹

Підписані у середині 1980-х років угоди між США та СРСР стали знаковими подіями в історії Холодної війни. Вони свідчили про початок розрядки міжнародної напруженості та відкрили нові перспективи для співробітництва між двома супердержавами.²

Перехід від гонки озброєнь до діалогу та співпраці свідчив про зміну пріоритетів у міжнародній політиці обох супердержав. Лідери США та СРСР розуміли, що подальша ескалація конфронтації може призвести до глобальної катастрофи. Підписані угоди стали важливим кроком на шляху до розрядки міжнародної напруженості та зниження ризику ядерної війни. Відновлення торгових відносин, культурних обмінів та цивільного авіасполучення відкрило нові можливості для співробітництва між США та СРСР у різних сферах. Обговорення питань контролю над озброєннями та пропозиції щодо створення механізмів зменшення ядерної небезпеки сприяли зміцненню глобальної безпеки.

УРСР, як одна з республік СРСР, була безпосередньо залучена до процесу підписання угод. Радянське керівництво представляло інтереси всіх союзних республік, включаючи Україну. Підписання угод могло вплинути на внутрішню політику УРСР, зокрема, на розвиток економічних відносин з іншими країнами. Оскільки УРСР не мала власної зовнішньої політики, її участь у міжнародних відносинах була обмежена рамками радянської зовнішньої політики.

Загалом, підписані угоди мали значний вплив на міжнародну політику та відкрили нові перспективи для співробітництва між США та СРСР. Однак, слід зазначити, що процес розрядки був тривалим і складним, і на нього впливали різноманітні внутрішні та зовнішні фактори.

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Пропозиція про взаємне та збалансоване скорочення сил була висунута у грудні 1985 р. Сполучені Штати та їх союзники по НАТО представили нову пропозицію на переговорах MBFR у Відні в грудні 1985 р., пропонуючи домовитися про спільне скорочення американсько-радянських сил у Центральній Європі та подальше трирічне «колективне зобов'язання не збільшувати» східні та західні сили.

У січні 1986 р. Президент Рейган і Генеральний секретар Горбачов обмінялися привітаннями з Новим роком народам Радянського Союзу та Сполучених Штатів у двох телевізійних 5-хвилинних заявах у січні 1986 р.¹

Згодом пропонується мораторій на ядерні випробування. У березні 1986 р. Горбачов оголосив, що Радянський Союз продовжить мораторій на ядерні випробування, якщо Сполучені Штати також утримаються від проведення випробувань. 14 березня Рейган відхилив мораторій і оголосив детальну пропозицію щодо вдосконалення перевірки ядерних випробувань. Радянський Союз відхилив пропозицію США.

У квітні 1986 р. відбулася Чорнобильська катастрофа. 26 квітня 1986 р. вибух на Чорнобильській атомній електростанції, що за 60 миль на північ від Києва, призвів до найгіршої ядерної аварії в історії. Медики США надали допомогу постраждалим.

Катастрофа на Чорнобильській АЕС (1986 р.) стала однією з найважливіших подій у історії СРСР, яка мала значний вплив на міжнародні відносини та внутрішню ситуацію в країні. Однією з ключових тез є те, що ЧАЕС спричинив розпад Радянського Союзу, а також визначив майбутнє незалежної України. У цьому контексті також важливо порівняти події навколо ЧАЕС із нинішньою ситуацією навколо Запорізької АЕС (ЗАЕС) та роллю Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ).²

Катастрофа на ЧАЕС продемонструвала слабкість радянської системи та її неспроможність ефективно управляти атомною енергією. Це був

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

перший серйозний випадок, який викликав значний міжнародний розголос. Радянська влада спершу намагалася приховати масштаби трагедії, що створило атмосферу недовіри серед населення та міжнародного співтовариства. Прозорість заходів з ліквідації наслідків показала дефіцит довіри та ефективності радянських інститутів.¹

Вона виявила глибокі системні проблеми в СРСР: відсутність ефективною системи реагування на кризи, недовіру до влади, замовчування інформації. Це підірвало довіру населення до радянської системи та її лідерів.

Ліквідація наслідків аварії вимагала величезних коштів, які відтягували ресурси від інших сфер економіки. Це посилювало економічну кризу в СРСР і підірвало його міжнародний авторитет.

Вона стала катализатором національних рухів у союзних республіках, які бачили в ній ще один доказ неспроможності центральної влади вирішувати проблеми.²

Михайло Горбачов, генеральний секретар ЦК КПРС, ввів політику "гласності", яка мала бути відповіддю на внутрішні виклики, в тому числі на ЧАЕС. Це спричинило посилення внутрішньої критики влади та інфраструктурної слабкості країни. Саме після цих подій почалося поступове розширення дискусій про необхідність реформ, які в підсумку призвели до розпаду СРСР.

Катастрофа також спричинила різке погіршення міжнародних відносин. Західні країни почали висувати питання безпеки атомних електростанцій і ставити вимоги щодо міжнародного контролю за ядерною безпекою. Це додатково посилювало ізоляцію СРСР у міжнародному середовищі та перешкоджало його інтеграції в глобальну економіку та політичні структури.

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

Проте, варто зазначити, що Чорнобильська катастрофа була лише одним з багатьох факторів, які призвели до розпаду СРСР. Серед інших причин можна назвати:¹

- Глибоку економічну кризу
- Політичну боротьбу між консервативними та реформаторськими силами
- Зростання національних рухів

Вплив ЧАЕС на розпад СРСР також позначився на майбутньому України. Незважаючи на те, що ЧАЕС знаходилася в Радянському Союзі, масштабні наслідки катастрофи спонукали Україну звернути увагу на необхідність розвитку власної інфраструктури та технологічної незалежності. Україна отримала незалежність у 1991 р., але уроки ЧАЕС показали необхідність ефективного контролю над атомною безпекою та критичними інфраструктурними об'єктами.²

Для України Чорнобильська катастрофа мала катастрофічні наслідки. Великі території України були забруднені радіонуклідами, що призвело до довготривалих екологічних та соціальних проблем. Ліквідація наслідків аварії завдала значної шкоди економіці України. Тисячі людей були евакуйовані з забруднених територій, що призвело до депопуляції цілих регіонів. Населення, яке постраждало від катастрофи, стикнулося з низкою соціальних проблем, таких як підвищений рівень захворюваності, психологічні травми тощо.

Важливим викликом для молодого української держави і вплинула на її подальший розвиток. Катастрофа сприяла консолідації українського суспільства та формуванню національної ідентичності. Україна стала отримувати значну міжнародну допомогу для подолання наслідків аварії, що сприяло її інтеграції в міжнародні структури. Катастрофа підштовхнула Україну до розробки та впровадження сучасних систем ядерної безпеки.

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

Розпад СРСР призвів до значних соціальних та економічних викликів для України. Мільйони українців зазнали фізичних і психологічних наслідків радіації, а також втратили роботу через занепад промислових підприємств. Також необхідність утримання та санації забруднених територій спричинила великі фінансові витрати.¹

Сучасний конфлікт навколо Запорізької АЕС під час війни в Україні показує подібність до ЧАЕС. ЗАЕС залишається у центрі міжнародного інтересу через ризики радіаційної безпеки. Збройні сутички поблизу станції спонукують міжнародне співтовариство та країни ЄС вимагати ефективного контролю над безпекою станції.

МАГАТЕ відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки атомних об'єктів, як це було після ЧАЕС, так і зараз.² Агентство активно співпрацює з українською та російською владою для перевірки стану ЗАЕС та забезпечення контролю над її безпекою. МАГАТЕ забезпечує необхідний міжнародний нагляд та експертизу для запобігання можливим катастрофічним наслідкам.

Ситуація навколо Запорізької АЕС має багато спільного з Чорнобилем: загроза ядерної катастрофи, політична напруженість, залучення міжнародних організацій.

Після аварії в Чорнобилі МАГАТЕ зіграло важливу роль у координації міжнародної допомоги та розробці міжнародних стандартів ядерної безпеки. МАГАТЕ намагається забезпечити безпеку ЗАЕС, відправляючи місії на станцію та закликаючи до демілітаризації зони.

Загроза катастрофи на ЗАЕС може мати більш масштабні наслідки, ніж Чорнобиль, через більшу потужність станції та її розташування в зоні активних бойових дій. Ситуація навколо ЗАЕС є більш політизованою, оскільки пов'язана з російсько-українською війною.

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Катастрофа на ЧАЕС мала фундаментальний вплив на розпад СРСР і майбутнє незалежної України, демонструючи слабкості радянської влади та критичну необхідність ефективного контролю над ядерною безпекою. Сучасна ситуація навколо ЗАЕС показує, що питання атомної безпеки залишається актуальним для України та світу. Міжнародне співтовариство та МАГАТЕ відіграють важливу роль у контролі над ядерною безпекою, щоб уникати потенційних катастрофічних наслідків у майбутньому.

Чорнобильська катастрофа залишається однією з найтрагічніших сторінок історії людства. Її наслідки продовжують впливати на життя мільйонів людей. Ситуація навколо ЗАЕС є нагадуванням про те, що ядерна безпека залишається одним з найважливіших викликів для сучасного світу.¹

У квітні 1986 р. було відновлено комерційні польоти. Сполучені Штати відновили комерційні рейси між Сполученими Штатами та Радянським Союзом у квітні 1986 р. Ці рейси були припинені в 1978 р.²

Відбулося зменшення ядерної небезпеки. Американські та радянські учасники переговорів зустрілися в Женеві 5-6 травня 1986 р., щоб обговорити створення «центрів зменшення ядерної небезпеки» у Вашингтоні та Москві, щоб зменшити ймовірність непорозумінь, які могли б призвести до випадкової ядерної війни. Домовилися зустрітися знову 24-25 серпня.

У жовтні 1986 р. відбувся саміт у Рейк'явіку. Президент Рейган і Генеральний секретар Горбачов зустрілися 11-12 жовтня 1986 р. в Рейк'явіку, щоб продовжити обговорення чотирьох питань, окреслених у Женеві в листопаді: права людини, регіональні конфлікти, двостороннє співробітництво та контроль над озброєннями. Вони досягли кількох принципових угод щодо контролю над озброєннями, включаючи формулу 50-відсоткового скорочення стратегічних ядерних наступальних сил;

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

зниження до 100 глобальних боєголовок для ракет INF більшого радіусу дії, без таких ракет у Європі; і обмеження щодо ракетних систем INF малої дальності. Однак їхня зустріч завершилася без згоди, зокрема через те, що Горбачов наполягав на тому, щоб подальший прогрес щодо INF і START був пов'язаний з обмеженнями Стратегічної оборонної ініціативи США.¹

У жовтні 1986 р. Сполучені Штати представили нову пропозицію СНО, яка включала домовленості, досягнуті в Рейк'явіку.

У січні-березні 1987 р. пройшли ядерні та космічні переговори. VI раунд ядерних і космічних переговорів у Женеві розпочався 15 січня 1987 р.. Сполучені Штати запропонували проекти щодо сил INF, оборони та космосу, які включали право виходу з Договору щодо ПРО з міркувань вищого національного інтересу. 28 лютого Горбачов заявив, що Радянський Союз готовий підписати угоду про ліквідацію радянських і американських ракет РСМД в Європі протягом 5 років. 3 березня Рейган доручив американським переговорникам у Женеві представити американський проект договору про РСМД.²

У квітні 1987 р. виявили електронні пристрої для прослуховування в посольстві США. Представники адміністрації Рейгана повідомили, що в посольство США в Москві проникли електронні пристрої для прослуховування і більше не будуть передавати конфіденційні повідомлення з об'єктів посольства. 8 квітня 1987 року Рейган наказав Раді з огляду розвідки оцінити ступінь радянського прослуховування нового посольства США в Москві, щоб визначити, чи слід його знищити чи відновити.

Угода про зменшення ядерної небезпеки відбулася у травні 1987 р.. 4 травня 1987 року американські та радянські учасники переговорів у Женеві

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

досягли згоди щодо проекту спільного тексту про створення Центрив зменшення ядерної небезпеки у Вашингтоні та Москві.¹

Проект Договору про СНО. 8 травня 1987 р. Сполучені Штати представили в Женеві проект договору СНО, який пропонував скоротити стратегічні ядерні озброєння США і СРСР на 50 відсотків.²

У відповідь на проект договору США, представлений 8 травня, у липні 1987 року Радянський Союз представив детальний проект договору про скорочення стратегічних ядерних озброєнь. Радянська пропозиція відрізнялася від пропозиції Сполучених Штатів кількома пунктами, включно з відсутністю конкретних обмежень щодо боєголовок.

Президент Рейган і Генеральний секретар Горбачов зустрілися у Вашингтоні в грудні 1987 р., щоб продовжити обговорення поточного американсько-радянського порядку денного, що складається з чотирьох частин, розпочатих у Женеві в 1985 р. Лідери США і СРСР обговорили права людини, розширення двосторонніх обмінів, співпрацю в питаннях навколишнього середовища, і розширення торгівлі. Вони провели широкі переговори з регіональних питань, включаючи Афганістан, ірано-іракську війну, Центральну Америку, Південну Африку, Близький Схід і Камбоджу. Лідери двох країн підписали Договір між Сполученими Штатами Америки та Союзом Радянських Соціалістичних Республік про ліквідацію їхніх ракет середньої та меншої дальності. Вони доручили своїм учасникам переговорів на Женевських ядерних і космічних переговорах активізувати зусилля для завершення Договору про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь для реалізації принципу 50-відсоткового скорочення цих озброєнь, який було погоджено на зустрічі в Рейк'явіку. Лідери також доручили своїм учасникам переговорів розробити новий окремий договір з

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

питань оборони та космосу, який зобов'язав обидві сторони дотримуватися Договору про протиракетну оборону, підписаного в 1972 р.¹

У грудні 1987 р. Горбачов став людиною року. Журнал Time визнав радянського лідера Михайла Горбачова «Людиною року» 1987 р.

На Московському саміті в травні-червні 1988 р. між Рейганом і Горбачовим відбулося широке обговорення регіональних питань, включаючи Близький Схід, ірано-іракську війну, Південну Африку, Африканський Ріг, Центральну Америку, Камбоджу, Корейський півострів і Афганістан, а також інші питання. Лідери двох країн обмінялися та підписали ратифікаційні документи щодо Договору про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності, який Верховна Рада та Сенат США схвалили 23 та 27 травня відповідно. Обидва лідери також обговорили нерозповсюдження ядерної зброї; Центри зменшення ядерної небезпеки, створені в Москві та Вашингтоні; стан поточних переговорів щодо всеосяжної, ефективно перевіреної та справді глобальної заборони хімічної зброї; і статус переговорів щодо звичайних збройних сил. Держсекретар Шульц і радянський міністр закордонних справ Шеварднадзе також уклали окремі угоди, дві з яких стосувалися контролю над озброєннями: угода про попереднє повідомлення про запуски стратегічних балістичних ракет і угода про спільний перевірючий експеримент щодо ядерних випробувань. Сім інших угод охоплювали низку питань, таких як розширення американсько-радянського культурного та освітнього обміну, американсько-радянського співробітництва щодо мирного використання атомної енергії та дослідження космосу, морського пошуку та порятунку, рибальства, транспортних технологій та радіонавігації.²

XIX партконференція Комуністичної партії Радянського Союзу пройшов у червні 1988 р.. Генеральний секретар Комуністичної партії

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Горбачов оголосив про основні політичні реформи в Радянському Союзі в червні 1988 р. на XIX партконференції партії. Вони включали запровадження нового виконавчого президента та нового законодавчого органу, який називався Конгресом народних депутатів. Започатковуючи ці реформи, Горбачов мав на меті зменшити партійний контроль над урядом.¹

У грудні 1988 р. відбулася Нью-Йоркська зустріч. Президент Рейган і Генеральний секретар Горбачов зустрілися на Гавернорс-Айленді в гавані Нью-Йорка в грудні 1988 р., коли радянський лідер відвідував Нью-Йорк, щоб виступити на Генеральній Асамблеї ООН. Зустріч Горбачова та Івана Павла II. Роль УГКЦ та її духовних лідерів у розпаді СРСР. Підняття питання легалізації ГКЦ в Україні на міжнародному рівні, зустрічі ієрархів ГКЦ і послів Ватикану у Москві.²

У період Перебудови зміни у суспільному житті торкнулися також релігійної сфери. Восени 1989 р. в Україні почали створюватися осередки греко-католицької церкви. За кілька годин до зустрічі Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова з папою Іваном Павлом II у Ватикані 1 грудня 1989 р., голова Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР М. Колесник заявив, що греко-католицькі громади мають такі ж права на реєстрацію, як і інші релігійні конфесії. Угоди, досягнуті під час зустрічі Горбачова та Івана Павла II, лише офіційно підтвердили вже здійснений історичний процес. Дипломатичні відносини між СРСР та Ватиканом були сформовані 15 березня 1990 р.

Установлення дипломатичних відносин між СРСР та Ватиканом у 1990 р. стало важливою подією в світовій політиці. Це не лише означало формалізацію зв'язків між двома країнами, а й було результатом складного історичного процесу та адаптації до нової геополітичної ситуації.

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX – початок XXI ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Протягом майже всього ХХ століття СРСР та Ватикан перебували у конфронтації через несумісність радянського атеїзму та католицької доктрини. Радянська влада активно переслідувала церкву, в той час як Ватикан протиставляв себе комунізму.

Однак кінець холодної війни та розпад СРСР створили нові умови для міжнародної взаємодії. Радянський Союз відмовився від атеїстичної ідеології та прагнув встановити дружні зв'язки з іншими країнами, включаючи Ватикан. В свою чергу, Ватикан бачив у цьому шанс розширити свій вплив у Східній Європі, де багато країн раніше перебували під комуністичним режимом.¹

Установлення дипломатичних відносин стало символом завершення ідеологічного конфлікту та початку нового етапу співпраці та діалогу між державами. Ватикан отримав можливість впливати на політичні процеси у багатьох країнах світу, особливо в країнах з католицьким населенням.

Цей крок також сприяв міжконфесійній взаємодії та посиленню взаєморозуміння між різними релігійними спільнотами. Хоча він не вирішив усіх конфліктів між державою та церквою, він став важливим кроком на шляху до більш тісної співпраці та взаємопорозуміння між різними політичними системами та релігійними переконаннями

3.2. Міжнародне становище УРСР на шляху до Незалежності (1989-1991)

У березні 1989 р. пройшла Віденська зустріч. Державний секретар Джеймс А. Бейкер III і радянський міністр закордонних справ Едуард Шеварднадзе під час зустрічі у Відні в березні 1989 року обговорили права людини, контроль над озброєннями та регіональні конфлікти. Міністр Бейкер висловив надію на успіх радянських реформ.²

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

15 березня 1989 р. Горбачов був обраний президентом. 15 березня 1989 року Радянський народ обрав Президентом Михайла Горбачова за новою політичною системою.

Обрання Михайла Горбачова Президентом СРСР 15 березня 1989 р. стало знаковою подією в історії Радянського Союзу. Це було пов'язано з переходом до нової політичної системи та сподіваннями на кардинальні зміни в країні.¹

Після десятиліть тоталітарного режиму, люди прагнули більшої свободи слова, політичної участі та демократичних реформ. Горбачов позиціонувався як реформатор, який зможе провести країну до демократичного майбутнього.

Радянська економіка переживала глибоку кризу. Люди очікували, що Горбачов зможе впровадити ринкові механізми, підвищити ефективність виробництва та забезпечити достаток товарів.²

Суспільство прагнуло до більшої відкритості, доступу до інформації та можливості вільно висловлювати свою думку. Політика гласності, проголошена Горбачовим, викликала великі сподівання на зміни в цій сфері.

Радянські громадяни були виснажені гонкою озброєнь та міжнародною напруженістю. Вони вірили, що Горбачов зможе розрядити міжнародну обстановку та встановити мирні відносини з іншими країнами.³

Багато національних республік у складі СРСР відчували національне пригноблення. Очікувалося, що Горбачов зможе вирішити національні питання і забезпечити мирне співіснування різних народів.

Однак, не всі очікування виправдалися. Політика перебудови, розпочата Горбачовим, хоча й принесла певні позитивні зміни, але також спровокувала глибоку політичну та економічну кризу, яка в кінцевому рахунку призвела до розпаду СРСР.

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

³ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

У партійно-державному апараті було багато противників реформ, які саботували зміни. Радянська економіка була надто неефективною, щоб швидко відреагувати на реформи. Проблеми національних відносин виявилися набагато складнішими, ніж передбачалося. Ні в країні, ні у самого Горбачова не було достатнього досвіду проведення таких масштабних перетворень.¹

Таким чином, обрання Горбачова Президентом викликало великі сподівання, але реалії виявилися набагато складнішими. Його політика перебудови стала одним з найважливіших етапів в історії СРСР, але її наслідки були неоднозначними.

У травні 1989 р. відбувся візит міністра Бейкера до Москви. Під час візиту міністра Бейкера до Москви в травні 1989 р. американські та радянські офіційні особи обговорювали регіональні проблеми (Центральна Америка, Афганістан і Близький Схід), права людини, двосторонні питання та транснаціональні питання. Вони узгодили дати відновлення двосторонніх переговорів щодо озброєнь.²

Згодом прозвучала промова президента Буша про Радянський Союз. У публічній промові 12 травня 1989 р. президент Джордж Г.В. Буш підтвердив прагнення США до успіху радянських економічних реформ і сказав, що Сполучені Штати прагнуть інтеграції Радянського Союзу в співтовариство націй. Він запропонував регулярні спостережні польоти над територіями НАТО та Варшавського договору (відкрите небо) і запропонував покращити торговельні відносини, якщо Радянський Союз послабить свої еміграційні закони.

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

У червні 1989 року в Москві Сполучені Штати і Радянський Союз підписали угоду, спрямовану на запобігання небезпечній військовій діяльності.¹

У вересні 1989 р. відбулася зустріч Бейкера і Шеварднадзе. Держсекретар Бейкер і міністр закордонних справ Шеварднадзе зустрілися у Вайомінгу у вересні 1989 р. Вони оприлюднили детальну спільну заяву, яка висвітлювала повний американсько-радянський порядок денний, і підписали кілька угод щодо перевірки контролю над озброєннями та процедур повідомлення. Вони підписали декілька двосторонніх угод щодо сухопутного та морського проходу між Сполученими Штатами та Радянським Союзом.²

Падіння комунізму у Східній Європі. Незабаром після того, як у червні 1989 р. електорат Польщі проголосував за відхід комуністів від уряду, Горбачов оголосив, що Радянський Союз не буде втручатися у внутрішні справи країн Східної Європи. У жовтні Угорщина та Чехословаччина наслідували приклад Польщі, а 9 листопада уряд Східної Німеччини відкрив Берлінську стіну.

У грудні 1989 р. лідери США та СРСР зустрілися на Мальті. Під час морської зустрічі на вищому рівні поблизу Валетти, Мальта, у грудні 1989 р. президенти Буш і Горбачов визначили низку пріоритетів для підготовки до наступного саміту. Вони погодилися домагатися прискореного укладення угод щодо ядерних і звичайних озброєнь, а також обговорили економічні та комерційні відносини та регіональні конфлікти. Президент Буш запропонував ідеї щодо технічної співпраці та запропонував обговорити торговельну угоду, яка б скасувала обмеження Джексона-Веніка щодо режиму найбільшого сприяння для Радянського Союзу, за умови, що

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

Радянський уряд прийме новий закон про еміграцію. Вони оголосили, що повний саміт відбудеться в Сполучених Штатах у червні 1990 р.¹

1 грудня 1991 р. сталися дві події великої історичної значущості. На Всеукраїнському референдумі понад 90% учасників проголосували за незалежність України, а також було обрано першого Президента країни – Леоніда Кравчука, який отримав понад 61% голосів. Американський тижневик *Time* прокоментував цю подію так: *"Росія може існувати без України, Україна може існувати без Росії, але Радянський Союз не може існувати без України. Він закінчився."*²

Виникнення незалежної України на політичній карті світу стало результатом дії низки зовнішніх і внутрішніх чинників.

Зовнішні чинники:³

1. Поразка соціалістичного блоку в "холодній війні" та зміна світового балансу сил через розпад соціалістичної системи.
2. Загострення соціально-економічної та політичної кризи в СРСР.
3. Втрата центральною владою контролю над подіями в регіонах.
4. Зростання відцентрових тенденцій у союзних республіках.
5. Провал серпневого путчу 1991 р., що деморалізував консервативні сили.
6. Спроби Росії зберегти домінуючі позиції у постпутчовий період.

Російські історики сучасності визнають, що проголошення незалежності України та її вихід із СРСР значною мірою були спричинені імперською політикою лідерів РРФСР. Претензії Росії на ключові посади у новому Союзі, передача Всесоюзної телерадіокомпанії й ТАРС у російську власність, а також підпорядкування союзних підприємств юрисдикції РРФСР демонстрували прагнення створити новий союз під керівництвом Росії. Це лише підсилювало відцентрові настрої.

¹ Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. / В.Ф. Салабай, І.Д. Дудко, М.В. Борисенко, М.П. Чуб. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

³ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

Внутрішні чинники:¹

1. Наявність в Україні легітимних органів державного управління.
2. Прагнення київської номенклатури позбутися контролю з боку Москви.
3. Відносна стабільність українського товарного ринку.
4. Активізація націонал-демократичних політичних сил.
5. Зростання підтримки ідей незалежності серед населення після провалу путчу.
6. Нейтральна позиція військових і небажання правоохоронних органів діяти проти громадян.
7. Тривала історична боротьба українського народу за незалежність.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та підтвердження цього рішення на всеукраїнському референдумі 1 грудня того ж року, світ почав визнавати нову державу на мапі Європи.²

Першими країнами, які офіційно визнали незалежність України, стали Польща та Канада: Вони першими, 2 грудня 1991 р., підтримали суверенітет України. Це рішення було символічним, оскільки Польща має спільну історію з Україною, а Канада - значну українську діаспору. Литва та Латвія: Ці балтійські країни, які нещодавно здобули власну незалежність від СРСР, 4 грудня 1991 р. визнали Україну. Це рішення було продиктоване спільними прагненнями до свободи та демократії.

Польща та Україна мають довгу спільну історію, а також значну культурну спадщину. Канада має велику українську діаспору, яка активно лобіювала визнання незалежності України. Балтійські країни, як і Україна, пройшли через радянську окупацію та прагнули встановити тісні відносини з іншими незалежними державами. Визнання незалежності України було вигідним для цих країн з точки зору зміцнення їхніх позицій у регіоні та створення балансу сил у Європі. Ці країни розглядали Україну як партнера

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

у будівництві демократичного суспільства та підтримці європейських цінностей.¹

Події, які призвели до руху за Незалежність України²

1. Десталінізація і хрущовська "відлига" (1950-1960-ті):

- Підвищення рівня національної свідомості завдяки відносному послабленню цензури.

- Виникнення дисидентського руху, який вимагав прав людини, свободи слова і національної автономії.

2. Дисидентський рух:

- Діяльність інтелігенції, як-от Левка Лук'яненка, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола.

- Видання "самвидаву" та творів, які засуджували радянську політику русифікації.

3. Горбачовська перебудова і гласність (1980-ті):

- Послаблення контролю з боку центру над союзними республіками.

- Зростання критики радянської системи і політики русифікації.

4. Чорнобильська катастрофа (1986):

- Підвищення рівня недовіри до радянської влади через замовчування масштабів трагедії.

- Активізація екологічного руху, який переріс у загальнонаціональний протест.

5. Падіння СРСР:

- Створення Народного Руху України за перебудову (1989).

- Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990).

- Серпневий путч (1991) і проголошення Незалежності України (24 серпня 1991).

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

Незважаючи на формальне існування УРСР як союзної республіки в складі СРСР, її зовнішньополітична діяльність була суворо підпорядкована центральній владі. З розширенням міжнародних відносин СРСР виникла потреба у представництві інтересів окремих союзних республік на міжнародній арені.¹

Створення республіканських міністерств закордонних справ було частиною радянської ідеології, яка проголошувала рівноправність усіх народів СРСР.

Важливим кроком стало прийняття Верховною Радою СРСР Закону "Про надання Союзним Республікам повноважень у галузі зовнішніх відносин" у 1944 р.. Цей закон дозволив створювати республіканські міністерства закордонних справ. Відповідно до цього закону, в УРСР було створено Народний комісаріат закордонних справ (згодом – Міністерство закордонних справ). Попри створення власного міністерства, повноваження дипломатичної служби УРСР були суттєво обмежені. Всі важливі зовнішньополітичні рішення приймалися на союзному рівні.²

Основний напрямок діяльності дипломатичної служби УРСР був зосереджений на участі в міжнародних організаціях, таких як ООН. Важливим аспектом була робота над розвитком економічних відносин з іншими країнами. Дипломатична служба також займалася культурними обмінами та пропагандою досягнень УРСР.

Діяльність дипломатичної служби УРСР в умовах радянської системи була суттєво обмежена. Однак, вона відігравала важливу роль у представництві інтересів республіки на міжнародній арені та сприяла розвитку міжнародних зв'язків.³

У 1990-х рр. Україна зіткнулася із завданням ядерного роззброєння, що стало важливим кроком на шляху інтеграції до західного світу. Відмовившись від значного ядерного арсеналу, наша країна очікувала

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

³ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

гарантій безпеки й територіальної цілісності від міжнародної спільноти. У грудні 1991 р. було підписано угоду СНД щодо ядерної зброї, а в травні 1992-го — Лісабонський протокол. У січні 1994 р. президенти США, Росії та України підписали тристоронню заяву, яка передбачала компенсацію Україні за високозбагачений уран, а також гарантії безпеки після приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. У 1996 р. Україна виконала свої зобов'язання, ліквідувавши третій за розмірами ядерний арсенал у світі, що стало значним внеском у стабільність європейського континенту.¹

Ці зусилля спричинили зміни у ставленні світової спільноти до України, що знайшло відображення в кількох ключових процесах:²

1. Інтеграція до європейських і світових структур. Станом на початок 1995 р. Україна стала членом 37 міжнародних організацій і брала участь у діяльності понад 100 їхніх органів. Зокрема, у 1994 р. було підписано угоду про партнерство з ЄС, а в 1995-му Україна приєдналася до Ради Європи та розпочала отримувати кредити від МВФ і ЄБРР. У 1996 р. наша країна стала членом Центральноєвропейської ініціативи.

2. Розвиток стратегічного партнерства зі США. Завдяки ядерному роззброєнню відносини з Вашингтоном значно покращилися. Укладення двосторонніх домовленостей та активізація діалогу сприяли зміцненню партнерства. Візити президентів Л. Кучми та Б. Клінтона підтвердили важливість співпраці. Україна стала ключовим елементом стабільності в Європі й найбільшим отримувачем американської допомоги серед країн СНД.

3. Розширення співробітництва із західними державами. Україна налагодила тісні економічні зв'язки з Німеччиною, Великобританією, Італією та іншими країнами. Німеччина стала другим за обсягом інвестором в українську економіку, а кількість спільних підприємств постійно зростала.

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

4. **Зміцнення відносин з НАТО.** У 1997 р. в Києві було відкрито Інформаційний центр НАТО, а в Мадриді підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та альянсом. Документ передбачав підтримку суверенітету й територіальної цілісності України, закріпивши основи співпраці.

Таким чином, ядерне роззброєння та переорієнтація зовнішньої політики стали для України важливим кроком до інтеграції у європейські структури, налагодження партнерських відносин із західними країнами та посилення її ролі на міжнародній арені. Це заклало основу для трансформації України в активного суб'єкта міжнародних відносин, незважаючи на економічні труднощі, вплив Росії та інші виклики.¹

Період 1985–1991 років став важливим етапом для розвитку міжнародного становища Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), що збігся із завершенням «холодної війни» та глибокими трансформаціями в СРСР.²

Під час правління Михайла Горбачова у СРСР розпочалася політика «перебудови» та «гласності», що вплинула й на зовнішньополітичну активність УРСР. В цей період республіка стала брати більш активну участь у роботі міжнародних організацій, таких як ООН, ЮНЕСКО та інші. Особливу роль відігравали миротворчі ініціативи, спрямовані на роззброєння, зниження напруження між Сходом і Заходом, а також участь у вирішенні глобальних екологічних проблем.

УРСР як одна із засновниць ООН зберігала номінальну суб'єктність на міжнародній арені, однак у цей період вона намагалася її розширити. Республіка виступала з власними ініціативами, зокрема у сфері захисту прав людини, екології (особливо після Чорнобильської катастрофи), а також у культурній дипломатії. Важливим аспектом стало поступове формування незалежної позиції в питаннях, які стосувалися українських національних

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

² Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

інтересів, хоч це й відбувалося в межах жорсткого контролю з боку Москви.
Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

Кінець 1980-х – початок 1990-х років характеризувався політичним піднесенням в Україні, активізацією національно-визвольного руху та наростанням тенденцій до відокремлення від СРСР. Зростання популярності демократичних ідей та міжнародна підтримка права на самовизначення народів сприяли підвищенню авторитету УРСР на міжнародній арені. У цей період Україна почала вибудовувати прямі зв'язки з іншими країнами та діаспорою, готуючись до повної незалежності. Підписання Декларації про державний суверенітет України (1990) і подальший референдум про незалежність (1991) стали кульмінаційними подіями цього періоду.

УРСР поступово перетворювалася з формальної учасниці міжнародних відносин на суб'єкта, здатного реалізовувати власні інтереси. Цей процес був спричинений як внутрішніми реформами в СРСР, так і глобальними змінами в міжнародній системі. Активна участь у міжнародних організаціях та розширення контактів із зовнішнім світом стали фундаментом для утвердження України як незалежної держави на міжнародній арені у 1991 р.¹

¹ Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.

ВИСНОВОК

УРСР в період 1964–1991 років була частиною СРСР і діяла на міжнародній арені як формально незалежна держава, проте її політична діяльність була значною мірою підконтрольна радянському центру. Участь УРСР в ООН та інших міжнародних організаціях часто використовувалася для зміцнення позицій СРСР у світі.

Попри обмеження, УРСР брала участь у міжнародних проектах, наукових конференціях, спортивних змаганнях і культурному обміні. Це сприяло популяризації української культури та досягнень, хоча основний акцент робився на демонстрацію «здобутків соціалізму».

УРСР, хоч і була членом ООН та деяких інших міжнародних організацій, фактично не мала повноцінної зовнішньополітичної суб'єктності. Її міжнародна діяльність контролювалася з Москви та була підпорядкована інтересам СРСР.

Формальна участь УРСР в ООН та інших міжнародних структурах створювала ілюзію незалежності та дозволяла СРСР мати додатковий голос на міжнародній арені. Водночас, це давало українським дипломатам певний досвід міжнародної діяльності.

УРСР підтримувала обмежені культурні та наукові зв'язки з деякими країнами, що сприяло певному обміну інформацією та ідеями, хоча й під жорстким контролем.

Міжнародне становище УРСР було значною мірою зумовлене протистоянням між СРСР та Заходом. УРСР була частиною радянського блоку та брала участь у діяльності Варшавського договору.

Попри обмеження, в УРСР поступово зростала національна свідомість та прагнення до незалежності, що знайшло своє відображення у подіях кінця 80-х – початку 90-х років.

Важливо навчити учнів критично аналізувати історичні джерела та інформацію, розрізняти формальні та реальні повноваження УРСР на міжнародній арені. Необхідно пояснити учням контекст «холодної війни» та вплив радянської системи на міжнародну діяльність УРСР.

Важливо підкреслити, що попри обмеження, в УРСР зберігалася та розвивалася національна ідентичність, що стало основою для здобуття незалежності. Для кращого розуміння теми варто використовувати різноманітні джерела: документи, фотографії, спогади, відеоматеріали. Показати учням зв'язок між минулим та сучасністю, як досвід УРСР вплинув на формування сучасної зовнішньої політики України.

Отже, проаналізувавши завдання дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Під час дослідження були використані напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Віднянського, Ю. Макар, Л. Чекаленко, А. Кудряченко, Я. Черногор, В. Бруз, А. Зленко, Б. Дікон, О. Кучик, М. Сосновський та інші.

Джерелами для написання даної проблеми послужили різного роду документи, які опубліковані в кількох збірниках, різного роду укази, постанови, періодика та інші нормативні документи, котрі відображають зовнішньополітичну діяльність УРСР.

Серед радянських вчених-міжнародників цю тему розглядали К.С. Забігайло, В.С. Коваль, М.М. Білоусов, а серед сучасних науковців визначним є О. Задорожний, який звернувся до цієї теми у дослідженні, присвяченому українській правосуб'єктності.

2. Головні геополітичні наслідки періоду блокового протистояння та завершення "холодної війни".

- Світ розділився на два великі блоки: західний (під проводом США та НАТО) і східний (під проводом СРСР і Варшавського договору).

- Постійне суперництво у сфері ідеологій, економік та військових технологій.
- Активний розвиток ядерної зброї та стратегій її застосування.
- Виникнення балансування через принцип "гарантованого взаємного знищення" (MAD).
- Корейська війна (1950-1953), В'єтнамська війна (1955-1975), вторгнення в Афганістан (1979-1989).
- Використання проксі-конфліктів для поширення впливу обох блоків.
- НАТО, Варшавський договір, Рух неприєднання.
- ООН слугувала ареною дипломатичного протистояння.
- Символічна боротьба за домінування у технологічному прогресі (запуск супутника СРСР у 1957 р., висадка людини на Місяць США у 1969 р.).
- Розпад СРСР у 1991 р., припинення існування Варшавського договору.
- Зміна структури міжнародних відносин до уніполярної системи з домінуванням США.
- Падіння комуністичних режимів у країнах Східного блоку (Польща, Чехословаччина, Угорщина).
- Об'єднання Німеччини у 1990 р.
- Початок інтеграції посткомуністичних країн у західні політичні та економічні структури.
- Перехід до вирішення регіональних конфліктів (Балкани, Сомалі, Руанда) без прямого впливу двох наддержав.
- Поширення ідеології глобалізації та ринкової економіки.
- Спроба інтеграції Росії в глобальну економіку, хоча з проблемами й обмеженнями.
- Посилення ролі Китаю, Індії, ЄС як нових центрів впливу.

3. УРСР, як частина СРСР, займала певну позицію на міжнародній арені у контексті період блокового протистояння та завершення "холодної війни" міжнародної політики СРСР. УРСР була представлена в міжнародних організаціях не більше і не менше, всього лиш як «маріонетка Москви.». Українська РСР не була членом жодної з міжнародних інституцій економічного характеру. Основним вектором її діяльності на міжнародній арені була боротьба за мир і безпеку народів, за мирне співіснування держав з різним суспільним ладом, відвернення можливої чергової світової війни.

СРСР проголосив свою політичну та ідеологічну домінантність і прагнув зміцнити свою сферу впливу в Східній Європі та інших регіонах світу. Для цього було встановлено контроль над країнами Варшавського Договору, утверджено соціалістичний режим і здійснено колективізацію в УРСР та інших радянських республіках.

4. Місце УРСР у міжнародних відносинах в період 1964-1991 рр. було пов'язане з післявоєнною конфронтацією між СРСР та Західними країнами, періодом блокового протистояння та завершення "холодної війни". УРСР була членом ООН та займала активну позицію на міжнародній арені, підтримуючи інтереси СРСР та соціалістичних країн.

Діяльність українського представництва в ООН виявилася ефективною, засновницею якої вона стала в 1945 р. Беручи участь у роботі органів та її численних організацій, українська дипломатія сприяла розвитку миру та безпеки в світі, соціального добробуту різних країн, набувала неоціненного досвіду та презентувала українську спільному серед розмаїття суверенних держав.

Діяльність міністерства закордонних справ була жорстко регламентована урядом СРСР та позбавляла можливості діяти самостійно. Відсутність можливості встановлювати прямі дипломатичні відносини, укладати угоди, розвивати безпосередні контакти з іншими державами не дає підстав вважати УРСР суб'єктом міжнародних відносин в добу холодної війни, але всі необхідні характеристики суверенності, ухвалені

Постановою Верховної Ради СРСР від 1 лютого 1944 р., були внесені до Конституції УРСР, але мали лише декларативний характер.

5. В загальних рисах підручники можуть розповідати про участь УРСР у Другій світовій війні, про її роль у формуванні СРСР та участі у повоєнних міжнародних організаціях, а також про зовнішню політику СРСР і взаємовідносини з іншими країнами у зазначений період, але приділяється мало уваги до участі на міжнародній арені.

У даних навчальних програмах таке явище як СРСР розглядається як тоталітарна держава що має значні ознаки імперськості. Це дає змогу українським школярам зрозуміти стан, положення і статус в яких перебувала Українська держава в повоєнні часи, дає змогу зрозуміти всю суть російсько-українських відносин.

Зазвичай, у шкільних підручниках історії висвітлюються ключові події, процеси та роль різних країн у міжнародних відносинах.

У період розпаду СРСР УРСР стала активним учасником міжнародного діалогу щодо незалежності. Декларація про державний суверенітет 1990 р. та проголошення незалежності в 1991 р. були ключовими етапами, які визначили перехід УРСР до статусу незалежної України.

У викладанні історії України тема місця УРСР на міжнародній арені повинна враховувати:

- Неоднозначність статусу УРСР у складі СРСР.
- Роль міжнародної діяльності у формуванні української національної ідентичності.
- Висвітлення культурного, наукового та спортивного внеску УРСР у світовий контекст.

Для ефективного опанування теми учнями рекомендується:

- Використовувати джерела (документи ООН, матеріали про міжнародні заходи за участі УРСР).

- Обговорювати подвійність ролі УРСР: формальну самостійність і реальну залежність.
- Аналізувати вплив міжнародних контактів на становлення незалежності України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сіверянський літопис 187 (1959 і 1966 рр.) під егідою Академії наук УРСР – «Українська РСР у міжнародних відносинах». Другий виданий у 1963 р.
2. МЗС УРСР – «Українська РСР на міжнародній арені» та «Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів 1986-1990 рр.».
3. Указ Президії Верховної Ради УРСР про ратифікацію статуту ООН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Указ від 20.05.1985 № 277-XI, «Про ратифікацію Статуту спеціалізованої установи ООН "Організація ООН по промислового розвитку (ЮНІДО)"»
4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. Документ 995_098, чинний, поточна редакція — Приєднання від 16.11.1994, підстава - 248/94-ВР - [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
5. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Документ 995_722, поточна редакція — Прийняття від 14.05.1954 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722#Text
6. Закон «Про надання Союзним Республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного Комісаріату Закордонних Справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат» - 1 лютого 1944 року сесія Верховної Ради СРСР
7. Documents on the Allied Conferences at Malta and Yalta, 1945 - Government Printing Office, Washington, 1945.
8. Potsdam Conference Proceedings, 1945 - HMSO (Her Majesty's Stationery Office), London, 1946.
9. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01.1967 (Дата набуття чинності для України: 31 жовтня 1967 року) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text

10. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01.1967 (Дата набуття чинності для України: 31 жовтня 1967 року) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text
11. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року [Електронний ресурс] . – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
12. "Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів та у його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення" від 11.02.1971 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://snriu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodni-konvenciyi-ta-ugodi>

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боечко В. Д. Кордони України : історична ретроспектива та сучасний стан / В. Д. Боечко, О. І. Ганжа, Б. І. Захарчук ; Альберт. ун-т, Канад. ін-т укр. студій. – К. : Основи, 1994. – 168 с. : табл., карти.
2. Дещинський Л. Є. Міжнародні відносини України : історія і сучасність : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ч. 2 / Л. Є. Дещинський ; Наук.-метод. центр вищ. освіти М-ва освіти і науки України. – 3-є вид., доповн. – Львів : Бескид Біт, 2004. – 319 с.
3. Дещинський Л. Є. Міжнародні відносини України : історія і сучасність / Л. Є. Дещинський, А. В. Панюк ; Нац. ун-т «Львівська політехніка», Ін-т гуманіт. і соц. наук. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2001. – 424 с.
4. Зовнішня політика України : хрестоматія : посібник : в 2 т. Т. 1 / за ред. П. В. Доброва. – Донецьк, 2002. – 487 с.
5. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин : історична ретроспектива та сучасний стан / О. Івченко. – К. : РІЦ УАННП, 1997. – 687 с.
12. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – початок ХХІ

- століття : навч. посіб. / В. Ф. Салабай, І. Д. Дудко, М. В. Борисенко, М. П. Чуб ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2006. – 368 с.
6. Кондратюк В. О. Україна в історії міжнародних відносин / В. О. Кондратюк, І. М. Верхоляк, О. В. Омельченко. – Львів : Світ, 1995. – 262 с.
- 6
7. Кучик О. С. Зовнішня політика України : навч. посіб. / О. С. Кучик, О. А. Заяць ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ф-т міжнар. відносин. – К. : Знання, 2010. – 573 с.
8. Марущак М. Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі : [навч. посіб.] / М. Й. Марущак. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 368 с.
9. Матвієнко В. Історія української дипломатії ХХ ст. у постатях / В. Матвієнко, В. Головченко. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 266 с.
10. Нариси з історії української дипломатії / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко, М. Ф. Котляр, С. В. Кульчицький. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
11. Пронь С. В. Міжнародні відносини та зовнішня політика : 1914–1991 роки : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Пронь ; М-во освіти і науки України, Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П. Могили комплексу «Києво-Могили. акад.». – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2009. – 139 с. : іл., табл.
12. Табачник Д. В. Історія української дипломатії в особах : навч. посіб. для студ., аспірантів спец. «Історія», «Історія України», «Політологія», «Міжнародні відносини», «Державне управління» / Д. В. Табачник. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.
13. Табачник Д. В. Історія української дипломатії : біогр. нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Д. В. Табачник. – К. : Либідь, 2009. – 896 с.
14. Табачник Д. В. Україна на шляху у світ : керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917–1996 рр. : біогр. нариси, документи і матеріали : навч. посіб. для студ., аспірантів спец. «Державне управління»,

- «Міжнародні відносини», «Історія», «Історія України» / Д. В. Табачник. – К. : Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України, 1996. – 384 с. 7
15. Табачник Д. В. Українська дипломатія : нариси історії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Д. В. Табачник. – К. : Либідь, 2006. – 768 с. : іл.
16. Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. словник-довідник. Вип. 1 : Предметно-тематична частина : А-Г / [Бажан О. Г. та ін. ; редкол.: М. М. Варварцев (відп. ред.) та ін.]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. – 180, [3] с.
17. Україна в міжнародних відносинах : енциклопед. словник-довідник. Вип. 2 : Предметно-тематична частина : Д-Й / [Афоніна І. О. та ін.]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – 251 с.
18. Україна в міжнародній політиці. – Кам'янець[-Подільський], 1919. – 16 с. 31. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття : навч. посіб. / за ред. Я. Й. Малика. – Львів : Світ, 2004. – 468 с.
19. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. Т. 1 : А–Л / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; ред. Л. В. Губерський. – К. : Знання України, 2004. – 760 с.
20. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. Т. 2 : М–Я / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; ред.: Л. В. Губерський. – К. : Знання України, 2004. – 812 с.
21. Український дипломатичний словник / Л. І. Абдо-Ясінська [та ін.] ; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – К. : Знання, 2011. – 495 с.
22. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник / Л. Д. Чекаленко, С. Г. Федуняк ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К. : Персонал, 2010. – 464 с. Автореферати дисертацій
23. Віднянський С. В. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу : концептуальні підходи та перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2001. – № 4. – С. 41–57.
24. Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. К., 2001

25. Зленко А. М. Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Х., 2003.
26. Aspaturian V.V. The Union Republics in Soviet Diplomacy: A Study of Soviet Federalism in the Service of Soviet Foreign Policy. Geneve ; Paris : E. Droz, 1960. 241 p.
27. Біленкова Ю.С. Внесок дипломатичного відомства УРСР у питання міжнародно-правового регулювання ядерних озброєнь (1945–1991 рр.). Право і Безпека. 2014. № 3. С. 7–13.
28. Белоусов М.М. Участие Украинской ССР во взаимодействии стран социализма в ООН. Вестник Киевского университета. Серия «Международные отношения и международное право». 1982. № 14. С. 5–14.
29. Василенко В.А. Правові аспекти участі УРСР у міжнародних відносинах. Київ : Політвидав України, 1984. 124 с.
30. Міщенко М.Г. Формування та діяльність дипломатичної служби України в 1950–1970 рр. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 149. № 10. Ч. 1 : Історичні науки. С. 127–130.
31. Міщенко М.Г. Міжнародна дипломатична діяльність УРСР в другій половині ХХ ст.: історико-правовий аналіз. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Історичні науки». 2020. Т. 31(70). № 1. С. 27–30.
32. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : РІЦ УАННП, 1987. 687 с.
33. Хімей В.В. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння. Сіверянський літопис: всеукраїнський науковий журнал. Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2012. № 5/6. С. 184–190.
34. Сергій Плохій "Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності" - КСД. 2021 – с. 496
35. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня

- 2022 року № 698) - ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ 6 – 11 КЛАСИ - Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти- 2022
36. Історія: Україна і світ. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. – Київ: НРЕС PRESS, 2022 – 64 с.
37. Історія України (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 256 с. : іл.
38. Історія України : рівень стандарту : підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти / Віктор Даниленко, Мирослава Смольницька. – Київ : Генеза, 2019. – 224 с. : іл.
39. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2019. – 256 с.
40. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.
41. Mark Mazower "Dark Continent: Europe's Twentieth Century" – с.110
42. Vladislav M. Zubok "A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev". — Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007. 504 p.
43. Бузань В. Ю. "Шестиденна війна" 1967 р. на Близькому Сході в американсько-радянських відносинах / В. Ю. Бузань // Наукові праці - Випуск 127. Том 140. – с. 78-81
44. Дмитрук В. І. Празька весна 1968 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2011. — Т. 8 : Па — Прик. — С. 484.
45. Паскевич А. США та СРСР 52 роки тому підписали головний ядерний договір: у чому була його суть // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/ssha-ta-srsr-52-roki-tomu-pidpisali-golovnij-yadernij-dogovir-u-chomu-bula-jogo-sut.htm>

46. Здобутки радянсько-американських домовленостей в обмеженні гонки озброєнь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libnet.com/content/9974_Zdobytki_radyansko_amerikanskih_domovlenos_tei_v_obmejenni_gonki_ozbroen.html
47. Кучик О.С., Заяць О.А. Зовнішня політика України: навч. посібник. Київ: Знання, 2010. 572 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8565.html>
48. United States Relations with Russia: The Cold War // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85895.htm>
49. Пивоваров С., Гусєв Г. 50 років тому президент США Річард Ніксон оголосив про відставку. Він обіцяв завершити велику війну, помиритися з Китаєм і Росією, але погорів на політичному скандалі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://babel.ua/texts/109687-50-rokiv-tomu-prezident-ssha-richard-nikson-ogolosiv-pro-vidstavku-vin-obicyav-zavershiti-veliku-viynu-pomiritisya-z-kitayem-i-rosiyeyu-ale-pogoriv-na-politichnomu-skandali>
50. Donald L. Clark, “What’s an MBFR?” Air University Review 27, no. 5 (July-August 1976): 51-64
51. Володимир Рапопорт. Історична правда. Як руйнувалася економіка СРСР за Брежнєва. Щоденник працівника ЦК - 26 березня 2013 [Електронний ресурс] - <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/26/118013/>
52. Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999. с. 482
53. Володимир Хімей. [Сіверянський літопис]. УРСР у міжнародних відносинах періоду блокового протистояння.